

Augustinus Hipponensis

De diversis quaestionibus ad
Simplicianum

**SANCTI AURELII
AUGUSTINI,**

**HIPPONENSIS EPISCOPI,
OPERA OMNIA,**

MULTIS SERMONIBUS INEDITIS AUCTA ET LOCUPLETATA ;
EXTRACTA E COLLECTIONE

SS. ECCLESIE PATRUM ;

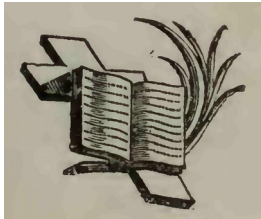
ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,
PLURIBUSQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS TRIGESIMUS-OCTAVUS.

pp. 145-215

DE DIVERSIS QUÆSTIONIBUS AD SIMPLICIANUM
LIBRI II.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

SANCTÆ SEDIS ORDINUM INSIGNIBUS DECORATUM,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

MDCCCL.

DE DIVERSIS QUÆSTIONIBUS AD SIMPLICIANUM LIBRI
II.¹
LIBER PRIMUS²

In quo Simpliciani quæstiones ex Epistola Pauli ad Romanos duæ tractantur.

PRÆFATIO.

Gratissimam plane atque suavissimam interrogationum tuarum dignationem mihi, pater Simpliciane, misisti, quibus nisi respondere conarer, non solum contumax verum etiam ingratus existerem. Et illa quidem quæ de Paulo apostolo dissolvenda proposuisti iam a nobis erant utcumque discussa litterisque mandata. Sed tamen eadem ipsa verba apostolica tenoremque sententiarum non contentus inquisitione atque explicatione præterita, ne quid in ea negligentius [146] præterissem, cautius attentiusque rimatus sum; non enim tu ea percontanda censes, si eorum intellectus facilis atque expeditus foret.

QUÆSTIO PRIMA.

1° Nam ex eo loco, ubi scriptum est : *Quid ergo dicemus ? Lex peccatum est ? Absit !* usque ad eum locum, ubi ait : *Igitur lex volenti mihi bonum est,* et cetera, credo usque ad illud : *Miser ego homo ! Quis me liberabit de corpore mortis huius ? gratia Dei per*

¹ Scripti circiter annum 397.

² Vide Retact. lib. II, cap. I.

*Iesum Christum Dominum nostrum*³, primam nos voluisti enodare quaestionem. Quo loco videtur mihi Apostolus transfigurasse in se hominem sub lege positum, cuius verbis ex persona sua loquitur. Et quia paulo ante dixerat: *Evacuati sumus a lege, mortui in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus et non in vetustate litterae*⁴, atque ita per haec verba quasi reprehendisse legem posset videri, subiecit statim: *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit! Sed peccatum non cognovi nisi per legem nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces*⁵.

2°. Hic rursus movet: Si lex non est peccatum sed inseminatrix peccati, nihilo minus his verbis reprehenditur. Quare intellegendum est legem ad hoc datam esse, non ut peccatum insereretur neque ut extirparetur, sed tantum ut demonstraretur, quo animam humanam quasi de innocentia securam ipsa peccati demonstratione ream faceret, ut, quia peccatum sine gratia Dei vinci non posset, ipsa reatus sollicitudine ad percipiendam gratiam converteretur. Itaque non ait: Peccatum non feci nisi per legem, sed: *Peccatum non cognovi nisi per legem*⁶; neque rursus ait: Nam concupiscentiam non habebam, nisi lex diceret: Non concupisces, sed ait: *Concupiscentiam*

³ Rom 7, 7-25.

⁴ Rom 7, 6.

⁵ Rom 7, 7.

⁶ Ibidem.

[147] *nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces*⁷. Unde apparet concupiscentiam per legem non insitam sed demonstratam.

3°. Consequens autem erat ut, quoniam nondum accepta gratia concupiscentiae resisti non poterat, augetur etiam, quia maiores vires habet concupiscentia crimine praevaricationis adiuncto, cum etiam contra legem facit, quam si nulla lege prohiberetur. Consequenter itaque subiungit: *Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam*⁸. Erat enim et ante legem, sed non omnis erat, quando crimen praevaricationis adhuc deerat. Unde alio loco dicit: *Ubi enim non est lex, nec praevaricatio*⁹.

4°. Quod autem adiungit: *Sine lege enim peccatum mortuum est*¹⁰, pro eo positum est ac si diceret latet, hoc est mortuum putatur. Quod paulo post evidentius dicturus est: *Ego autem, inquit, vivebam aliquando sine lege*¹¹, id est nulla ex peccato morte terrebar, quia non apparebat, cum lex non esset; *Adveniente autem mandato peccatum revixit*¹², hoc est apparuit. *Ego autem mortuus sum*¹³, id est mortuum me esse cognovi, vel quia reatus

⁷ Ibidem.

⁸ Rom 7, 8.

⁹ Rom 4, 15.

¹⁰ Rom 7, 8.

¹¹ Rom 7, 9.

¹² Ibidem.

¹³ Rom 7, 10.

praevaricationis certum mortis supplicium comminatur. Sane quod ait : *Peccatum revixit adveniente mandato*¹⁴, satis significavit hoc modo aliquando vixisse peccatum, id est notum fuisse, sicut arbitror, in praevaricatione primi hominis, quia et ipse mandatum acceperat¹⁵. Nam et alio loco dicit : *Mulier autem seducta in praevaricatione facta est*¹⁶, et iterum : *In similitudine praevaricationis Adae, qui est forma futuri*¹⁷. Non enim potest revivescere nisi quod vixit aliquando. Sed mortuum fuerat, id est occultatum, cum [148] mortales nati sine mandato legis homines viverent sequentes concupiscentias carnis sine ulla cognitione, quia sine ulla prohibitione. Ergo : *Ego*, inquit, *vivebam aliquando sine lege*¹⁸, unde manifestat non ex persona sua proprie, sed generaliter ex persona hominis se loqui. *Adveniente autem mandato peccatum revixit, ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortem*¹⁹. Mandato enim si oboediatur, utique vita est ; sed inventum est esse in mortem, dum fit contra mandatum, ut non solum peccatum fiat, quod etiam ante mandatum fiebat, sed hoc abundantius

¹⁴ Rom 7, 9.

¹⁵ Cf. Gen 2, 17.

¹⁶ 1 Tim 2, 14.

¹⁷ Rom 5, 14.

¹⁸ Rom 7, 9.

¹⁹ Rom 7, 9-10.

et perniciosius, ut iam ab sciente et praevaricante peccetur.

5°. *Peccatum enim, inquit, occasione accepta per mandatum fefellit me et per illud occidit*²⁰. Peccatum non legitime utens²¹ lege ex prohibitione aucto desiderio dulcius factum est et ideo fefellit. Fallax enim dulcedo est, quam plures atque maiores poenarum amaritudines consequuntur. Quia ergo ab hominibus nondum spiritalem gratiam percipientibus suavius admittitur quod vetatur, fallit peccatum falsa dulcedine; quia vero etiam accedit reatus praevaricationis, occidit.

6°. *Itaque lex quidem sancta et mandatum sanctum et iustum et bonum*²²; iubenda enim iubet et prohibenda prohibet. *Quod ergo bonum est mihi factum est mors? Absit!*²³ In male utente quippe vitium est, non in mandato ipso, quod bonum est, *quoniam bona est lex, si quis ea legitime utatur*²⁴. Male autem utitur lege qui non se subdit Deo pia humilitate, ut per gratiam lex possit impleri. Itaque ad nihil aliud accipit legem qui non ea legitime utitur, nisi ut peccatum eius quod latebat [149] ante prohibitionem, apparere incipiat per praevaricationem, et hoc *super modum*²⁵, quia iam

²⁰ Rom 7, 11.

²¹ *Forte* utenti.

²² Rom 7, 12.

²³ Rom 7, 13.

²⁴ Cf. 1 Tim 1, 8.

²⁵ Rom 7, 13.

non solum peccatum fit, sed etiam contra mandatum. Sequitur ergo et adiungit: *Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat super modum peccator aut peccatum per mandatum*²⁶. Unde manifestat, quo sensu dixerit superius: *Sine lege enim peccatum mortuum est*²⁷, non quia non erat, sed quia non apparebat, et quomodo dictum sit: *Peccatum revixit*²⁸, non ut esset quod erat et ante legem, sed ut appareret, quoniam fiebat contra legem, quando quidem hoc loco ait: *Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem*²⁹; non enim ait: Ut sit peccatum, sed: *Ut appareat peccatum*.

7°. Deinde subiungit causam, cur ita sit. *Scimus enim, inquit, quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum*³⁰. In quo satis ostendit non posse impleri legem nisi ab spiritalibus, qui non fiunt nisi per gratiam. Spiritali enim legi quanto fit quisque similior, id est quanto magis et ipse in spiritalem surgit affectum, tanto magis eam implet, quia tanto magis ea delectatur iam non sub eius onere afflicto sed in eius lumine vegetatus, quia praeceptum Domini lucidum est³¹

²⁶ Ibidem.

²⁷ Rom 7, 8.

²⁸ Rom 7, 9.

²⁹ Rom 7, 13.

³⁰ Rom 7, 14.

³¹ Cf. Ps 18, 8-9.

illuminans oculos, et lex Domini immaculata convertens animas, gratia donante peccata et infundente spiritum caritatis, quo et non sit molesta et sit etiam iucunda iustitia. Sane cum dixisset : *Ego autem carnalis sum*³², contexit etiam qualis carnalis. Appellati sunt enim ad quemdam modum carnales iam etiam sub gratia constituti, iam redempti sanguine Domini et renati per fidem, quibus idem Apostolus dicit : *Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi [150] spiritualibus sed quasi carnalibus. Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi non escam*³³. Quod dicens utique ostendit iam renatos fuisse per gratiam, qui erant parvuli in Christo et lacte potandi, et_ tamen eos adhuc carnales vocat. Qui autem nondum est sub gratia sed sub lege ita carnalis est, ut nondum sit renatus a peccato sed *venundatus sub peccato*, quoniam pretium mortiferae voluptatis amplectitur dulcedinem illam qua fallitur, et delectatur etiam contra legem facere, cum tanto magis libet, quanto minus licet. Qua suavitate frui non potest quasi pretio conditionis suae, nisi cogatur tamquam emptum mancipium servire libidini. Sentit enim se servum dominantis cupiditatis qui prohibetur et se recte prohiberi cognoscit et tamen facit.

³² Rom 7, 14.

³³ 1 Cor 3, 1-2.

8°. *Quod enim operor*, ait, *ignoro*³⁴. Non ita hic dictum est *ignoro*, quasi peccare se nesciat. Nam contrarium erit quod dixit: *Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem*³⁵, et illud superius: *Sed peccatum non cognovi nisi per legem*³⁶. Quomodo enim apparet aut quomodo cognovit quod ignorat? Sed ita dictum est, quomodo dicturus est Dominus impiis: *Non novi vos*³⁷. Neque enim aliquid Deum latet, quando *vultus Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum*³⁸. Sed dicimur aliquando ignorare quod non approbamus. Ita ergo ait: *Quod enim operor ignoro*, id est non approbo. Quod consequenter ostendit dicens: *Non enim quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio*³⁹. Quod ergo ait *odi hoc* ait *ignoro*, quia et quibus dicturus est Dominus: *Non novi vos*, de his illi dicitur: *Odisti, Domine, omnes qui operantur iniquitatem*⁴⁰. [151]

9°. *Si autem quod nolo hoc facio, consentio legi quoniam bona*⁴¹, hoc enim non vult quod et lex; nam hoc vetat lex. Consentit ergo legi non in quantum facit quod illa prohibet, sed in quantum non vult quod facit. Vincitur enim nondum per

³⁴ Rom 7, 15.

³⁵ Rom 7, 13.

³⁶ Rom 7, 7.

³⁷ Mt 25, 12.

³⁸ Ps 33, 17.

³⁹ Rom 7, 15.

⁴⁰ Ps 5, 7.

⁴¹ Rom 7, 16.

gratiam liberatus, quamvis iam per legem et noverit se male facere et nolit. Quod vero sequitur et dicit : *Nunc autem iam non ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatum*⁴², non ideo dicit, quia non consentit ad faciendum, peccatum, quamvis legi consentiat ad hoc improbandum loquitur enim adhuc ex persona hominis sub lege constituti nondum sub gratia, qui profecto trahitur ad male operandum concupiscentia dominante atque fallente dulcedine peccati prohibiti, quamvis ex parte notitiae legis hoc improbet, sed propterea dicit : *Non ego operor illud*, quia victus operatur. Cupiditas quippe id operatur, cui superanti ceditur. Ut autem non cedatur sitque mens hominis adversus cupiditatem robustior, gratia facit, de qua post dicturus est.

10°. *Scio enim*, inquit, *quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum*⁴³. Ex eo quod scit consentit legi, ex eo autem quod facit cedit peccato. Quod si quaesierit aliquis : Unde hoc est, quod dicit habitare in carne sua non utique bonum, id est peccatum ? Unde nisi ex traduce mortalitatis et assiduitate voluptatis ? Illud est ex poena originalis peccati, hoc ex poena frequentati peccati ; cum illo in hanc vitam nascimur, hoc vivendo addimus. Quae duo scilicet tamquam natura et consuetudo coniuncta robustissimam

⁴² Rom 7, 17.

⁴³ Rom 7, 18.

faciunt et invictissimam cupiditatem, quod vocat peccatum et dicit habitare in carne sua, id est dominatum quemdam et quasi regnum obtinere. Unde est illud in psalmo : *Elegi abici in domo* [152] *Domini magis quam habitare in tabernaculis peccatorum*⁴⁴, quasi non habitet, quamvis ibi sit, qui abiectus ibi est ubicumque sit. Unde insinuat habitationem cum quodam principatu intellegendam. Si autem per gratiam fiat in nobis, quod alio loco dicit, *ut non regnet peccatum in nostro mortali corpore ad oboediendum desideriis eius*⁴⁵, iam nec habitare proprie dicitur.

11°. *Velle enim*, inquit, *adiacet mihi, perficere autem bonum non*⁴⁶. His verbis videtur non recte intellegendis velut auferre liberum arbitrium. Sed quomodo aufert, cum dicat : *Velle adiacet mihi*? Certe enim ipsum velle in potestate est, quoniam adiacet nobis ; sed quod perficere bonum non est in potestate, ad meritum pertinet originalis peccati. Non enim est haec prima natura hominis sed delicti poena, per quam facta est ipsa mortalitas quasi secunda natura, unde nos gratia liberat Conditoris subditos sibi per fidem. Sed istae nunc voces sunt sub lege hominis constituti nondum sub gratia. *Non enim quod vult facit bonum* qui nondum est sub gratia, *sed quod non vult malum hoc agit* superante concupiscentia non

⁴⁴ Ps 83, 11.

⁴⁵ Rom 6, 12.

⁴⁶ Rom 7, 18.

solum vinculo mortalitatis sed mole consuetudinis roborata. Si autem quod non vult hoc facit, iam non ipse operatur illud sed quod habitat in eo peccatum, sicut superius dictum et expositum est.

12°. *Invenio ergo, inquit, legem mihi volenti facere bonum, quoniam mihi malum adiacet*⁴⁷, id est invenio legem bonum mihi esse, cum volo facere quod lex habet⁴⁸; quoniam mihi malum adiacet ad facile faciendum, quia superius quod ait: *Velle adiacet mihi*, ad facilitatem dixit. Quid enim facilius homini sub lege constituto quam velle bonum et facere malum? Nam et illud difficultate [153] vult, quamvis non tam facile faciat quam facile vult; et hoc quod odit facile habet, quamvis id nolit, sicut praecipitatus sine difficultate venit in profundum, quamvis id nolit atque oderit. Hoc dixi propter verbum quod ait adiacet. Perhibet igitur testimonium legi, quod bona sit, homo sub ea positus et nondum gratia liberatus. Perhibet omnino eo ipso, quod se reprehendit facere contra legem et invenit eam bonum sibi esse, volens facere quod illa iubet et concupiscentia superante non valens. Atque ita se praevaricationis reatu implicatum videt, ad hoc ut gratiam liberatoris impleret.

13°. *Condelector enim, inquit, legi Dei secundum interiorem hominem, ei utique legi quae dicit: Non concupisces. Video autem, inquit, aliam legem in*

⁴⁷ Rom 7, 21.

⁴⁸ *Forte* iubet.

*membris meis repugnantem legi mentis meae et captivantem me sub lege peccati, quae est in membris meis*⁴⁹. Legem appellat in membris suis onus ipsum mortalitatis, in quo ingemescimus gravati⁵⁰. *Corpus enim quod corrumpitur aggravat animam*⁵¹. Per quod fit etiam saepe, ut invicte delectet quod non licet. Quam sarcinam prementem et urgentem ideo legem appellat, quia iure supplicii divino iudicio tributa et imposita est ab eo qui praemonuit hominem dicens: *Qua die manducaveritis morte moriemini*⁵². Haec lex repugnat legi mentis dicenti: *Non concupisces*, cui condelectatur homo secundum interiorem hominem, et, antequam sit quisque sub gratia, ita repugnat, ut et captivet eum sub lege peccati, id est sub semetipsa. Cum enim dicit: *Quae est in membris meis*, ostendit hanc eandem esse de qua superius ait: *video aliam legem in membris meis*⁵³. [154]

14°. Hoc autem totum ideo dicitur, ut demonstraretur homini captivato non esse praesumendum de viribus suis. Unde Iudaeos arguebat tamquam de operibus legis superbe gloriantes, cum traherentur concupiscentia ad quidquid illicitum est, cum lex de qua gloriabantur dicat: *Non concupisces*. Humiliter ergo dicendum

⁴⁹ Rom 7, 22-23.

⁵⁰ Cf. 2 Cor 5, 4.

⁵¹ Cf. Sap 9, 15.

⁵² Gen 2, 17.

⁵³ Rom 7, 23.

est homini victo damnato captivo et nec saltem accepta lege victori sed potius praevaricatori humiliter exclamandum est : *Miser ego homo ! quis me liberabit de corpore mortis huius ? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*⁵⁴. Hoc enim restat in ista mortali vita libero arbitrio, non ut impleat homo iustitiam cum voluerit, sed ut se supplici pietate convertat ad eum cuius dono eam possit implere.

15°. In hac ergo tota quam tractavimus apostolici contextione sermonis, quisquis putat sensisse Apostolum quod mala sit lex quoniam dicit : *Lex subintravit, ut abundaret delictum*⁵⁵, et : *Ministratio mortis in litteris figurata lapideis*⁵⁶, et : *Virtus peccati lex*⁵⁷, et : *Mortui estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, et : Passiones peccatorum quae per legem sunt, operabantur in membris nostris, ut fructum ferrent morti ; nunc vero evacuati sumus a lege, mortui in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus et non in vetustate litterae*⁵⁸ : et alia, si qua huiusmodi Apostolum dixisse invenimus, attendat ideo esse dicta, quia lex auget concupiscentiam ex prohibitione et reum obligat ex praevaricatione iubendo quod implere homines infirmitate non possunt nisi se ad Dei

⁵⁴ Rom 7, 24-25.

⁵⁵ Rom 5, 20.

⁵⁶ 2 Cor 3, 7.

⁵⁷ 1 Cor 15, 56.

⁵⁸ Rom 7, 4-6.

gratiam pietate convertant. Et ideo sub illa esse dicuntur quibus dominatur. Eis autem dominatur quos punit : punit [155] autem praevaricatores omnes. Porro qui acceperunt legem praevaricant eam, nisi per gratiam consequantur posse quod iubet. Ita fit ut non dominetur eis qui iam sub gratia sunt implentibus eam per caritatem, qui erant sub eius timore damnati.

16°. Nam si illa quae dicta sunt movent, ut putetur Apostolus legem reprehendere, quid agimus ex eo quod dicit : *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem*⁵⁹ ? Hoc enim dicens legem utique laudat. Quod cum illi audiunt, respondent hoc loco Apostolum de alia lege dicere, id est lege Christi, non de illa quae data est Iudaeis. Quaerimus ergo ab eis, de qua lege dicat : *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum*⁶⁰ ; respondent procul dubio : de illa quam Iudaei acceperunt. Vide ergo, utrum ipsa sit de qua dicitur : *Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam*⁶¹. Quid est enim aliud : *operatum est in me omnem concupiscentiam*, quam id quod ibi est : *ut abundaret delictum* ? Vide quoque, utrum consonet etiam illa sententia : *Ut fiat super modum peccator aut peccatum per mandatum*⁶². Hoc est enim : *ut fiat super modum peccatum*, quod

⁵⁹ Rom 7, 22.

⁶⁰ Rom 5, 20.

⁶¹ Rom 7, 8.

⁶² Rom 7, 13.

est : *ut abundaret peccatum*. Si igitur ostenderimus bonum esse mandatum, unde occasione accepta peccatum operatum est omnem concupiscentiam, ut fieret supra modum, simul ostendemus bonam esse legem, quae subintravit ut abundaret delictum, id est ut operaretur peccatum omnem concupiscentiam et fieret supra modum. Audiant ergo eundem Apostolum dicentem : *Quid ergo dicemus ? Lex peccatum est ? Absit !*⁶³ Hoc, inquit, de lege Christi dictum est, hoc est de lege gratiae. Respondeant itaque, de qua intellegant illud quod sequitur : *Sed ego peccatum non [156] cognovi nisi per legem. nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret : non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam*⁶⁴. Ecce verborum ipsa contextio satis indicat, de qua lege dixerit : *Lex peccatum est ? Absit !* de illa scilicet per cuius mandatum occasio fuit peccato, ut operaretur omnem concupiscentiam, de illa ergo quae subintravit ut abundaret delictum, quam putant illi malam. Sed quid apertius quam id quod paulo post ait : *Itaque lex quidem sancta et mandatum sanctum et iustum et bonum*⁶⁵ ? Hoc, rursus dicunt, non de illa lege quae Iudaeis data est sed de Evangelio dictum est. Manichaeorum est enim tam ineffabiliter caeca ista perversitas. Non enim attendunt quod apertissimum et manifestissimum

⁶³ Rom 7, 7.

⁶⁴ Rom 7, 7-8.

⁶⁵ Rom 7, 12.

sequitur : *Quod ergo bonum est mihi factum est mors ? Absit ! Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat super modum peccator aut peccatum per mandatum*⁶⁶, hoc est per mandatum sanctum et iustum et bonum, quod tamen subintravit ut abundaret peccatum, hoc est ut fieret super modum.

17°. Cur ergo *ministratio mortis*⁶⁷ dicitur, si bona est lex ? Quia *peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem*. Nec mireris, cum de ipsa praedicatione Evangelii dictum sit : *Christi bonus odor sumus in his qui salvi fiunt et in his qui pereunt, aliis quidem odor vitae in vitam, aliis autem odor mortis in mortem*⁶⁸. Ad Iudaeos enim dicta est lex ministratio mortis, ad quos et in lapide scripta est ad eorum duritiam figurandam, non ad eos qui legem per caritatem implent. *Plenitudo enim legis caritas*⁶⁹. Ipsa enim lex, quae in litteris est figurata lapideis, dicit : [157] *Non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces*⁷⁰ et cetera. Quam legem dicit Apostolus impleri per caritatem ita loquens : *Qui enim diligit alterum legem implevit. Nam non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone*

⁶⁶ Rom 7, 13.

⁶⁷ 2 Cor 3, 7.

⁶⁸ 2 Cor 2, 15-16.

⁶⁹ Rom 13, 10.

⁷⁰ Ex 20, 13-17.

*recapitulatur: diliges proximum tuum tamquam te ipsum*⁷¹, quia et hoc in eadem lege scriptum est. Cur *virtus peccati lex*⁷², si lex bona est? Quia peccatum per bonum operatum est mortem, ut fiat super modum, hoc est maiores vires ex praevaricatione concipiat. Cur *mortui sumus legi per corpus Christi*⁷³, si bona est lex? Quia mortui sumus legi dominantis, liberati ab eo affectu quem lex punit et damnat. Usitatus enim vocatur lex, quando minatur et terret et vindicat. Itaque idem praeceptum timentibus lex est, amantibus gratia est. Inde est illud in Evangelio: *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Iesum Christum facta est*⁷⁴. Eadem quippe lex, quae per Moysen data est ut formidaretur, gratia et veritas per Iesum Christum facta est ut impleretur. Sic ergo dictum est: *Mortui estis legi*, ac si diceretur: Mortui estis supplicio legis, *per corpus Christi*, per quod sunt delicta donata, quae legitimo supplicio constringebant. Cur *passiones peccatorum quae per legem sunt*⁷⁵, si lex bona est? Quia illas hic voluit intellegi peccatorum passiones, de quibus saepe iam dictum est, augmentum concupiscentiae de prohibitione et reatum poenae de praevaricatione, hoc est quia *per bonum operatum est mortem, ut fiat*

⁷¹ Rom 13, 8-9.

⁷² 1 Cor 15, 56.

⁷³ Rom 7, 4.

⁷⁴ Io 1, 17.

⁷⁵ Rom 7, 5.

*supra modum peccator aut peccatum per mandatum*⁷⁶. Cur liberati sumus a lege mortis, [158] in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus et non in vetustate litterae⁷⁷, si lex bona est? Quoniam lex littera est eis qui non eam implent per spiritum caritatis, quo pertinet Testamentum Novum. Itaque mortui peccato liberantur a littera, qua detinentur rei qui non implent quod scriptum est. Lex enim quid aliud quam sola littera est eis qui eam legere noverunt et implere non possunt? Non enim ignoratur ab eis quibus conscripta est sed quoniam in tantum nota est, in quantum scripta legitur, non in quantum dilecta perficitur, nihil est aliud talibus nisi littera. Quae littera non est adiutrix legentium sed testis peccantium. Ab eius ergo damnatione liberantur qui per spiritum innovantur, ut iam non sint obligati litterae ad poenam, sed intellectui per iustitiam copulati. Inde est et illud: *Littera occidit, spiritus autem vivificat*⁷⁸. Lex enim tantummodo lecta et non intellecta vel non impleta utique occidit; tunc enim appellatur *littera*. *Spiritus autem vivificat, quia plenitudo legis est caritas, quae diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis*⁷⁹

QUÆSTIO II.

⁷⁶ Rom 7, 13.

⁷⁷ Rom 7, 6.

⁷⁸ 2 Cor 3, 6.

⁷⁹ Rom 5, 5.

1°. Sed iam, ut arbitror, tempus est ad aliam transire quaestionem, quam sic proposuisti, ut ab eo quod scriptum est: *Non solum autem, sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati essent neque aliquid egissent bonum aut malum*⁸⁰, usque ad id quod scriptum est: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorra similes fuissetus*⁸¹, tota ipsa contextio disseratur. Et profecto est latebrosior. Sed certe, qualem te erga me novi, iubere mihi ut aperirem ista non posses, nisi a Domino [159] deprecareris ut possem. Quo adiutorio fidentior factus adgredior.

2°. Et primo intensionem Apostoli quae per totam epistolam viget tenebo quam consulam. Haec est autem, ut de operum meritis nemo gloriatur. De quibus audebant Israelitae gloriari, quod datae sibi legi servissent et ex hoc Evangelicam gratiam tamquam debitam meritis suis percepissent, quia legi serviebant. Unde nolebant eandem gratiam dari Gentibus tamquam indignis, nisi Iudaica sacramenta susciperent, quae orta quaestio in *Apostolorum Actibus*⁸² solvitur. Non enim intellegebant quia eo ipso quo gratia est Evangelica operibus non debetur, *alioquin gratia iam non est gratia*⁸³. Et multis

⁸⁰ Rom 9, 10.

⁸¹ Rom 9, 29.

⁸² Cf. Act 15.

⁸³ Rom 11, 6.

locis hoc saepe testatur fidei gratiam praeponens operibus, non ut opera extinguat, sed ut ostendat non esse opera praecedentia gratiam sed consequentia, ut scilicet non se quisque arbitretur ideo percepisse gratiam, quia bene operatus est, sed bene operari non posse, nisi per fidem perceperit gratiam. Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo incipit Deo credere vel interna vel externa admonitione motus ad fidem. Sed interest, quibus articulis temporum vel celebratione sacramentorum gratia plenior et evidentior infundatur. Non enim cathecumeni non credunt, aut vero Cornelius non credebat Deo, cum elemosinis et orationibus dignum se praeberet, cui angelus mitteretur⁸⁴. Sed nullo modo ista operaretur, nisi ante credidisset ; nullo modo autem credidisset nisi vel secretis per visa mentis aut spiritus vel manifestioribus per sensus corporis admonitionibus vocaretur. Sed in quibusdam tanta est gratia fidei, quanta non sufficit ad obtinendum regnum caelorum, sicut in cathecumenis, sicut in ipso Cornelio antequam sacramentorum participatione incorporaretur Ecclesiae. In quibusdam vero tanta est, ut iam [160] corpori Christi et sancto Dei templo deputentur. *Templum enim Dei sanctum est, inquit, quod estis vos*⁸⁵, et ipse Dominus : *Nisi quis natus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non intrabit in regnum*

⁸⁴ Cf. Act 10, 1-4.

⁸⁵ 1 Cor 3, 17.

*caelorum*⁸⁶. Fiunt ergo inchoationes fidei quaedam conceptionibus similes. Non tamen solum concipi sed etiam nasci opus est, ut ad vitam perveniatur aeternam. Nihil tamen horum sine gratia misericordiae Dei, quia et opera si qua sunt bona consequuntur, ut dictum est, illam gratiam non praecedunt.

3°. Quam rem persuadere Apostolus volens, quia sicut alio loco dicit : *Non ex nobis, sed Dei donum est ; non ex operibus, ne forte quis extollatur*⁸⁷, de his qui nondum nati erant documentum dedit. Nemo enim posset dicere quod operibus promeruerat Deum Iacob nondum natus, ut divinitus diceretur : *Et maior serviet minori*⁸⁸. Ergo : *Non solum, inquit, Isaac promissus est, cum dictum est : Ad hoc tempus veniam et erit Sarae filius*⁸⁹, qui utique nullis operibus promeruerat Deum ut nasciturus promitteretur, ut in Isaac vocaretur semen Abrahae, id est illi pertinerent ad sortem sanctorum quae in Christo est, qui se intellexerent filios promissionis non superbientes de meritis suis, sed gratiae vocationis deputantes quod coheredes essent Christi cum enim promissum est ut essent, nihil utique meruerant qui nondum erant, *sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac*

⁸⁶ Io 3, 5.

⁸⁷ Eph 2, 8-9.

⁸⁸ Gen 25, 23.

⁸⁹ Rom 9, 10; Gen 18, 10.

*patris nostri*⁹⁰. Vigilantissime ait : *Ex uno concubitu*. Gemini enim concepti erant, ne vel paternis meritis tribueretur, si quisquam forte diceret : Ideo talis natus est filius, quia pater ita erat affectus illo in tempore quo eum sevit [161] in utero matris, aut ita erat mater adfecta cum eum concepit. Simul enim ambo uno tempore ille sevit, eodem tempore illa concepit. Ad hoc commendandum ait : *Ex uno concubitu*, ut nec astrologis daret locum vel eis potius quos genethliacos appellaverunt, qui de natalibus nascentium mores et eventa coniectant. Quid enim dicant, cur una conceptione sub uno utique temporis puncto ea dispositione caeli et siderum, ut diversae singulis annotari omnino non possent tanta in illis geminis diversitas fuerit, prorsus non inveniunt ; et facile animadvertunt si volunt, responsa illa quae miseris venditant nullius artis expositione sed fortuita suspicione proferri. Sed ut de re quae agitur potius loquamur, ad frangendam atque deiciendam superbiam hominum ingratorum gratiae Dei et audentium gloriari de meritis suis ista commemorantur. *Cum enim nondum nati fuissent neque aliquid egissent bonum vel malum, non ex operibus sed ex vocante dictum est ei quia maior serviet minori*⁹¹. Vocantis est ergo gratia, percipientis vero gratiam consequenter sunt opera bona, non quae gratiam pariant, sed quae gratia

⁹⁰ Rom 9, 10.

⁹¹ Rom 9, 11-12.

pariantur. Non enim ut ferveat calefacit ignis, sed quia fervet ; nec ideo bene currit rota ut rotunda sit, sed quia rotunda est. Sic nemo propterea bene operatur ut accipiat gratiam, sed quia accepit. Quomodo enim potest iuste vivere qui non fuerit iustificatus ? Quomodo nec sancte vivere qui non fuerit sanctificatus, nec omnino vivere qui non fuerit vivificatus. Iustificat autem gratia, ut iustificatus possit iuste vivere. Prima est igitur gratia, secunda opera bona, sicut alio loco dicit : *Ei autem qui operatur merces non imputatur secundum gratiam sed secundum debitum*⁹². Sicut illa immortalitas post opera bona, si tamen vel ipsa [162] ex debito poscitur, sicut idem ait : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi, de cetero superest unibi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex*⁹³. Forte enim quia dixit *reddet*, iam sit ex debito. Cum vero *ascendit in altum captivavit captivitatem*, non reddidit sed *dedit dona hominibus*⁹⁴. Unde enim ipse Apostolus tamquam debitum reddi sibi praesumeret, nisi prius indebitam gratiam percepisset qua iustificatus bonum agonem certaret ? Fuit enim blasphemus et persecutor et iniuriosus, sed misericordiam consecutus est, ut ipse testatur⁹⁵, credens utique in

⁹² Rom 4, 4.

⁹³ 2 Tim 4, 7-8.

⁹⁴ Eph 4, 8.

⁹⁵ Cf. 1 Tim 1, 13.

eum qui iustificat non pium sed impium⁹⁶, ut iustificando pium faciat.

4°. *Non ex operibus*, inquit, *sed ex vocante dictum est ei quia maior serviet minori*. Ad hoc pertinet quod ait: *Cum enim nondum nati fuissent neque aliquid egissent bonum aut malum*, ut posset dici: *Non ex operibus sed ex vocante*. Unde occurrit animo quaerere, cur dixerit: *Ut secundum electionem propositum Dei maneret*⁹⁷. Quomodo est enim iusta aut qualiscumque omnino electio, ubi nulla distantia est? Si enim nullo merito electus est Iacob nondum natus et nihil operatus, nec omnino eligi potuit nulla existente differentia qua eligeretur. Item si nullo merito improbatus est Esau, quia et ipse nondum natus et nihil operatus erat, cum diceretur: *Et maior serviet minori*, quomodo eius improbatio iusta dici potest? Qua ergo discretionem, quo aequitatis examine quod sequitur intellegimus: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*⁹⁸? Quod quidem scriptum est in Propheta, qui longe posterior prophetavit quam illi nati et mortui sunt: sed tamen illa sententia videtur [163] commemorata, qua dictum est: *Et maior serviet minori*, et antequam nati et aliquid operati essent. Unde igitur ista electio vel qualis electio, si nondum natis nondumque aliquid operatis nulla sunt momenta meritorum? An forte sunt aliqua

⁹⁶ Cf. Rom 4, 5.

⁹⁷ Rom 9, 11-12.

⁹⁸ Rom 9, 13.

naturarum ? Quis hoc intellegat : ex uno patre, ex una matre, ex uno concubitu, ex uno Creatore ? An quemadmodum ex eadem terra idem Creator produxit diversa animantium atque gignentium, ita ex eodem hominum coniugio atque complexu produxit in geminis diversam prolem, unam quam diligeret, alteram quam odisset ? Nulla ergo electio, antequam esset quod eligeretur. Si enim bonus factus est Iacob ut placeret, unde placuit, antequam fieret, ut bonus fieret ? Non itaque electus est ut fieret bonus, sed bonus factus eligi potuit.

5°. An ideo *secundum electionem*, quia omnium Deus praescius etiam futuram fidem vidit in Iacob nondum nato, ut quamvis non ex operibus suis iustificari quisque mereatur, quando quidem bene operari nisi iustificatus non potest, tamen quia ex fide iustificat Gentes Deus⁹⁹ nec credit aliquis nisi libera voluntate, hanc ipsam fidei voluntatem futuram praevidens Deus etiam nondum natum praescientia quem iustificaret elegit ? Si igitur electio per praescientiam, praescivit autem Deus fidem Iacob, unde probas quia non etiam ex operibus elegit eum ? Si propterea quia nondum nati erant et nondum aliquid egerant bonum seu malum, ita etiam nondum crediderat aliquis eorum. Sed praescientia vidit crediturum. Ita praescientia videre poterat operaturum, ut quomodo dicitur

⁹⁹ Cf. Gal 3, 8.

electus propter fidem futuram, quam praesciebat Deus, sic alius possit dicere propter opera futura potius electum, quae nihilo minus praesciebat Deus. Quapropter [164] unde ostendit Apostolus non ex operibus dictum esse : *Maior serviet minori* ? Si quoniam nondum nati erant, non solum non ex operibus, sed nec ex fide dictum est, quia utrumque deerat nondum natis. Non igitur ex praescientia voluit intellegi factam electionem minoris, ut maior ei serviret ; volens enim ostendere non ex operibus factam, propterea intulit dicens : *Cum enim nondum nati fuissent neque aliquid egissent bonum seu malum*¹⁰⁰ alioquin poterat ei dici : Sed iam sciebat Deus, quis quid esset acturus. Quam ob rem, unde illa electio facta sit, quaeritur. Quia si non ex operibus, quae non erant in nondum natis, nec ex fide, quia nec ipsa erat, unde igitur ?

6°. An dicendum est quod nulla electio fuerit non existente aliqua diversitate in utero matris vel fidei vel operum vel quorumlibet omnino meritorum ? Sed dictum est : *Ut secundum electionem propositum Dei maneret*¹⁰¹ ; et ideo quaerimus, quia dictum est. Nisi forte sic est distinguenda sententia, non ut intellegamus tamquam ideo *non ex operibus sed ex vocante dictum esse : Maior serviet minori, ut secundum electionem propositum Dei maneret*, sed ita potius, ut ad hoc de

¹⁰⁰ Rom 9, 11.

¹⁰¹ Ibidem.

nondum natis et nondum aliquid operatis exemplum datum accipiatur, ne aliqua electio hic possit intellegi. *Cum enim nondum nati fuissent neque aliquid egissent bonum sive malum, ut secundum electionem propositum Dei maneret*¹⁰² id est neque aliquid egissent bonum aut malum, ut propter ipsam actionem electio aliqua fieret eius qui bene egerat, cum ergo nulla esset electio bene agentis secundum quam maneret propositum Dei, *non ex operibus sed ex vocante*, id est ex eo qui vocando ad fidem gratia iustificat impium, *dictum est ei: Quia* [165] *maior serviet minori*. Non ergo secundum electionem propositum Dei manet, sed ex proposito electio, id est non quia invenit Deus opera bona in hominibus quae eligat, ideo manet propositum iustificationis ipsius, sed quia illud manet ut iustificet credentes, ideo invenit opera quae iam eligat ad regnum caelorum. Nam nisi esset electio, non essent electi, nec recte diceretur: *Quis accusabit adversus electos Dei?*¹⁰³ Non tamen electio praecedit iustificationem sed electionem iustificatio. Nemo enim eligitur nisi iam distans ab illo qui reicitur. Unde quod dictum est quia *elegit nos Deus ante mundi constitutionem*¹⁰⁴ non video quomodo sit dictum nisi praescientia. Hic autem quod ait: *Non ex operibus sed ex vocante dictum est ei quia maior serviet minori*, non electione

¹⁰² Rom 9, 11-12.

¹⁰³ Rom 8, 33.

¹⁰⁴ Eph 1, 4.

meritorum, quae post iustificationem gratiae proveniunt, sed liberalitate donorum Dei voluit intellegi, ne quis de operibus extollatur. *Gratia enim Dei salvi facti sumus ; et hoc non ex nobis, sed Dei donum est ; non ex operibus, ne forte quis extollatur*¹⁰⁵.

7°. Quaeritur autem, utrum vel fides mereatur hominis iustificationem, an vero nec fidei merita praecedant misericordiam Dei, sed et fides ipsa inter dona gratiae numeretur, quia et hoc loco, cum dixisset : *Non ex operibus*, non ait : sed *ex fide dictum est ei quia maior serviet minori*, ait autem : *Sed ex vocante*. Nemo enim credit qui non vocatur. Misericors autem Deus vocat nullis hoc vel fidei meritis largiens, quia merita fidei sequuntur vocationem potius quam praecedunt. *Quomodo enim credunt quem non audierunt ? Et quomodo audient sine praedicante ?*¹⁰⁶ Nisi ergo vocando praecedat misericordia Dei, nec credere quisquam potest, ut ex hoc incipiat iustificari et accipere facultatem bene operandi. Ergo ante [166] omne meritum est gratia ; etenim *Christus pro impiis mortuus est*¹⁰⁷. Ex vocante igitur minor accepit, non ex ullis mentis operum suorum, ut maior ei serviret, ut etiam quod scriptum est : *Iacob dilexi*, ex vocante sit Deo, non ex operante Iacob.

¹⁰⁵ Eph 2, 8-9.

¹⁰⁶ Rom 10, 14.

¹⁰⁷ Rom 5, 6.

8°. Quid deinde Esau ? Quod servit minori et quod scriptum est : *Esau autem odio habui*¹⁰⁸, quibus malis suis hoc meruit cum et ipse nondum natus fuisset neque aliquid egisset boni aut mali, quando dictum est : *Et maior serviet minori* ? An forte quemadmodum illud de Iacob nullis meritis bonae actionis dictum est, ita Esau nullis meritis malae actionis odiosus ? Si enim quia praesciebat Deus futura eius opera mala, propterea eum praedestinavit ut serviret minori, propterea praedestinavit et Iacob ut ei maior serviret, quia futura eius bona opera praesciebat, et falsum est iam quod ait : *Non ex operibus*. Si autem verum est quod *non ex operibus* et inde hoc probat, quia de nondum natis nondumque aliquid operatis hoc dictum est, unde nec ex fide, quae in nondum natis similiter nondum erat, quo merito Esau odio habetur antequam nascatur ? Quod enim fecit Deus ea quae diligeret, nulla quaestio est. Si autem dicamus eum fecisse quae odisset, absurdum est occurrente alia Scriptura et dicente : *Neque enim odio habens aliquid constituisti, sed nihil odisti horum quae fecisti*¹⁰⁹. Quo enim merito sol factus est sol ? Aut quid offendit luna, ut tanto illo inferior ? Vel quid promeruit, ut sideribus ceteris tanto clarior crearetur ? Sed haec omnia bona creata sunt, quaeque in genere suo. Non enim diceret Deus : Solem dilexi, lunam autem

¹⁰⁸ Rom 9, 13.

¹⁰⁹ Sap 11, 25.

odio habui, aut : Lunam dilexi, stellas autem odio habui, sicut dixit : *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*. Sed illa omnia dilexit quamvis [167] excellentiae diversis gradibus ordinata, quoniam vidit Deus quia bona sunt, cum dicto eius sunt instituta¹¹⁰. Ut autem odisset Esau nisi iniustitiae merito, iniustum est. Quod si concedimus, incipit et Iacob iustitiae merito diligi. Quod si verum est, falsum est quod non ex operibus. An forte ex iustitia fidei ? Quid ergo te adiuvat : *Cum enim nondum nati fuissent*, quando quidem in nondum nato nec iustitia fidei poterat esse ?

9°. Vidit itaque Apostolus, quid ex his verbis posset animo audientis vel legentis occurrere, statimque subiecit : *Quid ergo dicemus ? Numquid iniquitas est apud Deum ? Absit !* et quasi docens quomodo absit : *Moysi enim dicit, inquit, Miserebor cui misertus ero, et misericordiam praestabo cui misericors fuero*¹¹¹, quibus verbis solvit quaestionem an potius artius colligavit. Id ipsum enim est quod maxime movet, si miseretur cui misertus erit, et misericordiam praestabit cui misericors fuerit, cur haec misericordia defuit Esau, ut etiam ipse per illam bonus esset, quemadmodum per illam bonus factus est Iacob ? An ideo dictum est : *Miserebor cui misertus ero, et misericordiam praestabo cui misericors fuero*, quia cui misertus erit Deus ut eum vocet, miserebitur eius ut credat, et cui misericors

¹¹⁰ Cf. Gen 1.

¹¹¹ Rom 9, 14-15.

fuerit ut credat, misericordiam praestabit, hoc est faciet eum misericordem, ut etiam bene operetur? Unde ammonemur nec ipsis operibus misericordiae quemquam oportere gloriari et extolli, quod eis quasi suis Deum promeruerit, quando quidem ut haberet ipsam misericordiam ille prestitit qui misericordiam praestabit cui misericors fuerit. Quod si eam credendo se meruisse quis iactat, noverit eum sibi praestitisse ut crederet, qui miseretur inspirando fidem cuius misertus est, ut adhuc infideli vocationem [168] impertiret. Iam enim discernitur fidelis ab impio. *Quid enim habes, inquit, quod non accepisti? Si autem et accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?*¹¹²

10°. Recte quidem hoc. Sed cur haec misericordia subtracta est ab Esau, ut non sic vocaretur, ut et vocato inspiraretur fides et credens misericors fieret, ut bene operaretur? An forte quia noluit? Si ergo Iacob ideo credidit quia voluit, non ei Deus donavit fidem, sed eam sibi ipse volendo praestitit et habuit aliquid quod non accepit. An quia nemo potest credere nisi velit, nemo velle nisi vocetur, nemo autem sibi potest praestare ut vocetur, vocando Deus praestat et fidem, quia sine vocatione non potest quisquam credere, quamvis nullus credat invitus? *Quomodo enim credent quem non audierunt? Aut quomodo audient sine praedicante?*¹¹³ Nemo itaque credit non

¹¹² 1 Cor 4, 7.

¹¹³ Rom 10, 14.

vocatus, sed non omnis credit vocatus ; *multi enim vocati, pauci autem electi*¹¹⁴, utique hi qui vocantem non contempserunt sed credendo secuti sunt. Volentes autem sine dubio crediderunt. Quid est ergo quod sequitur : *Igitur non volentis neque currentis sed miserentis est Dei*¹¹⁵ ? An quia nec velle possumus nisi vocati, et nihil valet velle nostrum nisi ut perficiamus adiuvet Deus ? Opus est ergo velle et currere ; non enim frustra diceretur : *In terra pax hominibus bonae voluntatis*¹¹⁶, et : *Sic currite, ut comprehendatis*¹¹⁷. Non tamen *volentis neque currentis sed miserentis est Dei*, ut quod volumus adipiscamur et quo volumus perveniamus. Noluit ergo Esau et non cucurrit. Sed et si voluisset et cucurrisset, Dei adiutorio pervenisset, qui ei etiam velle et currere vocando praestaret, nisi vocatione contempta reprobus fieret. Aliter enim Deus praestat ut velimus, aliter [169] praestat quod voluerimus. Ut velimus enim et suum esse voluit et nostrum, suum vocando nostrum sequendo. Quod autem voluerimus solus praestat, id est posse bene agere et semper beate vivere. Verumtamen Esau nondum natus nihil horum posset velle seu nolle. Cur ergo in utero positus improbatus est ? Reditur enim ad illas difficultates non solum sua

¹¹⁴ Mt 22, 14.

¹¹⁵ Rom 9, 16.

¹¹⁶ Lc 2, 14.

¹¹⁷ 1 Cor 9, 24.

obscuritate sed etiam nostra tam multa repetitione molestiores.

11°. Cur enim est improbatus Esau nondum natus, qui nec credere poterat vocanti nec contemnere vocationem nec boni vel mali aliquid operari? Si praescientia Dei futurae malae voluntatis eius, cur non et Iacob praescientia Dei approbatus est futurae bonae voluntatis eius? Quod si semel concesseris potuisse quemquam vel approbari vel improbari ex eo quod nondum in illo erat sed quia Deus futurum esse praesciebat, conficitur eum potuisse etiam ex operibus approbari, quae in illo Deus futura praesciebat, quamvis nondum esset aliquid operatus, et omnino te nihil adiuvabit quod nondum nati erant cum dictum esset : *Maiores serviet minori*, ut hinc ostendas non ex operibus dictum, quia nondum quidquam erat operatus.

12°. Illa etiam verba si diligenter attendas : *Igitur non volentis neque currentis sed miserentis est Dei*¹¹⁸, non hoc Apostolus propterea tantum dixisse videbitur, quod adiutorio Dei ad id quod volumus pervenimus, sed etiam ex illa intentione qua et alio loco dicit : *Cum timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini. Deus enim est qui operatur in vobis et velle et operari pro bona voluntate*¹¹⁹, ubi satis ostendit etiam ipsam bonam voluntatem in nobis operante Deo fieri. Nam si propterea solum dictum est :

¹¹⁸ Rom 9, 16.

¹¹⁹ Phil 2, 12-13.

Non volentis sed miserentis est Dei, quia voluntas hominis [170] sola non sufficit, ut recte iusteque vivamus, nisi adiuvemur misericordia Dei, potest et hoc modo dici : Igitur non miserentis Dei sed volentis est hominis, quia misericordia Dei sola non sufficit, nisi consensus nostrae voluntatis addatur. At illud manifestum est frustra nos velle, nisi Deus misereatur. Illud autem nescio, quomodo dicatur frustra Deum misereri, nisi nos velimus. Si enim Deus miseretur, etiam volumus. Ad eandem quippe misericordiam pertinet ut velimus ; Deus enim est qui operatur in nobis et velle et operari pro bona voluntate. Nam si quaeramus, utrum Dei donum sit voluntas bona, mirum si negare quisquam audeat. At enim quia non praecedit voluntas bona vocationem sed vocatio bonam voluntatem, propterea vocanti Deo recte tribuitur quod bene volumus, nobis vero tribui non potest quod vocamur. Non igitur ideo dictum putandum est : *Non volentis neque currentis sed miserentis est Dei*, quia nisi eius adiutorio non possumus adipisci quod volumus, sed ideo potius quia nisi eius vocatione non volumus.

13°. Sed si vocatio ista ita est effectrix bonae voluntatis, ut omnis eam vocatus sequatur, quomodo verum erit : *Multi vocati, pauci electi*¹²⁰ ? Quod si verum est et non consequenter vocationi vocatus obtemperat atque ut non obtemperet in eius est positum voluntate, recte etiam dici

¹²⁰ Mt 20, 16; 22, 14.

potest : Igitur non miserentis Dei sed volentis atque currentis est hominis, quia misericordia vocantis non sufficit, nisi vocati oboedientia consequatur. An forte illi, qui hoc modo vocati non consentiunt, possent alio modo vocati accommodare fidei voluntatem, ut et illud verum sit : *Multi vocati, pauci electi*, ut quamvis multi uno modo vocati sint, tamen quia non omnes uno modo affecti sunt, illi soli sequantur vocationem qui ei capiendae reperiuntur [171] idonei, et illud non minus verum sit : *Igitur non volentis neque currentis sed miserentis est Dei*, qui hoc modo vocavit, quomodo aptum erat eis qui secuti sunt vocationem ? Ad alios autem vocatio quidem pervenit, sed quia talis fuit, qua moveri non possent nec eam capere apti essent, vocati quidem dici potuerunt sed non electi ; et non iam similiter verum est : Igitur non miserentis Dei sed volentis atque currentis est hominis, quoniam non potest effectus misericordiae Dei esse in hominis potestate, ut frustra ille misereatur, si homo nolit ; quia si vellet etiam ipsorum misereri, posset ita vocare, quomodo illis aptum esset, ut et moverentur et intellegerent et sequerentur. Verum est ergo : *Multi vocati, pauci electi*. Illi enim electi qui congruenter vocati, illi autem qui non congruebant neque contemperabantur vocationi non electi, quia non secuti quamvis vocati. Item verum est : *Non volentis neque currentis sed miserentis est Dei*, quia etiamsi multos vocet, eorum tamen

miseretur quos ita vocat, quomodo eis vocari aptum est ut sequantur. Falsum est autem si quis dicit : Igitur non miserentis Dei sed volentis atque currentis est hominis, quia nullius Deus frustra miseretur. Cuius autem miseretur, sic eum vocat, quomodo scit ei congruere, ut vocantem non respuat.

14°. Hic dicet aliquis : Cur ergo Esau non sic est vocatus ut vellet oboedire ? Videmus enim alios aliter isdem rebus demonstratis vel significatis ad credendum moveri, sicut exempli gratia Simeon in Dominum nostrum Iesum Christum adhuc infantem parvulum credidit Spiritu ei revelante cognoscens¹²¹. Nathanael ad unam sententiam, quam ab illo audivit : *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub arbore ficu, vidi te*, respondit : *Rabbi, tu es [172] Filius Dei, tu es rex Israel*¹²². Quod tanto post quia confessus est Petrus, meruit audire quod beatus sit et quod ei darentur claves regni caelorum¹²³. Miraculo facto in Cana Galileae, quod initium signorum Ioannes Evangelista commemorat, aqua in vinum conversa crediderunt in eum discipuli eius¹²⁴. Multos loquendo invitavit ad fidem, multi nec suscitatis mortuis crediderunt. De cruce atque morte eius conterriti etiam discipuli titubarunt, et

¹²¹ Cf. Lc 2, 25.

¹²² Io 1, 48-49.

¹²³ Cf. Mt 16, 16-19.

¹²⁴ Cf. Io 2, 11.

tamen latro tunc credit, cum eum non praestantiolem videret in operibus sed consortio crucis aequalem¹²⁵. Unus e numero discipulorum post eius resurrectionem non tam viventibus membris quam recentibus cicatricibus credidit¹²⁶, multi ex eorum numero a quibus crucifixus est, qui videntes eum miracula facientem contempserant discipulis eum praedicantibus et in nomine eius talia facientibus crediderunt¹²⁷. Cum ergo alius sic alius autem sic moveatur ad fidem, eademque res saepe alio modo dicta moveat alio modo dicta non moveat, aliumque moveat alium non moveat, quis audeat dicere defuisse Deo modum vocandi, quo etiam Esau ad eam fidem mentem applicaret voluntatemque coniungeret, in qua Iacob iustificatus est. Quod si tanta quoque potest esse obstinatio voluntatis, ut contra omnes modos vocationis obdurescat mentis eversio, quaeritur, utrum de divina poena sit ipsa duritia, cum eum Deus deserit non sic vocando, quomodo ad fidem moveri potest. Quis enim dicat modum quo ei persuaderetur ut crederet etiam omnipotenti defuisse?

15°. Sed quid hoc quaerimus, cum ipse subiungat Apostolus : *Dicit enim Scriptura Pharaoni quia ad hoc te excitavi, ut ostendam in te potentiam meam, et ut [173] annuntietur nomen meum in universa*

¹²⁵ Cf. Lc 23, 40-42.

¹²⁶ Cf. Io 20, 27.

¹²⁷ Cf. Act 2-4.

*terra*¹²⁸ ? Hoc autem subiecit Apostolus documentum, quo probaret quod supra dixerat : *Igitur non volentis neque currentis sed miserentis est Dei*¹²⁹. Tamquam enim diceretur : Unde hoc doces ? *dicit enim Scriptura*, inquit, *Pharaoni quia ad hoc te excitavi, ut ostendam in te potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra*, utique hinc ostendens quod *non volentis neque currentis sed miserentis est Dei*, concluditque ita : *Ergo cuius vult miseretur et quem vult obdurat*¹³⁰, cum superius non utrumque sit. Neque enim quomodo dictum est : *Non volentis neque currentis sed miserentis est Dei*, sic etiam dictum est : *Non nolentis neque contemnentis sed obdurantis est Dei*. Unde datur intellegi, quod infra utrumque posuit, *ergo cuius vult miseretur et quem vult obdurat*, ita sententiae superiori posse congruere, ut obduratio Dei sit nolle misereri, ut non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterior, sed tantum quo sit melior non erogetur. Quod si fit nulla distinctione meritorum, quis non erumpat in eam vocem quam sibi ipse obiecit Apostolus : *Dicis itaque mihi : Quid adhuc conqueritur ? nam voluntati eius quis resistit ?*¹³¹ Conqueritur enim Deus saepe de hominibus, sicut per innumerabiles apparet Scripturarum locos, quod nolint credere et recte vivere. Unde fideles

¹²⁸ Rom 9, 17.

¹²⁹ Rom 9, 16.

¹³⁰ Rom 9, 18.

¹³¹ Rom 9, 19.

et facientes voluntatem Dei conversari dicuntur sine quaerela¹³², quod de illis non queratur Scriptura. Sed *quid conqueritur*, ait, *nam voluntati eius quis resistet* quando *cuius vult miseretur et quem vult obdurat*? Et tamen intueamur superiora, et inde nostram, quantum ipse Dominus adiuvat, sententiam dirigamus. [174]

16°. Ait enim paulo ante : *Quid ergo dicemus ? Numquid iniquitas est apud Deum ? Absit !*¹³³ Sit igitur hoc fixum atque immobile in mente sobria pietate atque stabili in fide, quod nulla est iniquitas apud Deum. Atque ita tenacissime firmissimeque credatur id ipsum, quod Deus *cuius vult miseretur et quem vult obdurat*, hoc est cuius vult miseretur et cuius non vult non miseretur, esse alicuius occultae atque ab humano modulo investigabilis aequitatis, quae in ipsis rebus humanis terrenisque contractibus animadvertenda est, in quibus nisi supernae iustitiae quaedam impressa vestigia teneremus, numquam in ipsum cubile ac penetrabile sanctissimum atque castissimum spiritualium praeceptorum nostrae infirmitatis suspiceret atque inhiaret intentio. *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur*¹³⁴. In ista igitur siccitate vitae condicionisque mortalis nisi aspergeretur desuper velut tenuissima quaedam aura iustitiae, citius aresceremus quam sitiremus.

¹³² Cf. Lc 1, 6.

¹³³ Rom 9, 14.

¹³⁴ Mt 5, 6.

Quapropter cum dando et accipiendo inter se hominum societas connectatur, dentur autem et accipiantur vel debita vel non debita, quis non videat iniquitatis argui neminem posse qui quod sibi debetur exegerit, nec eum certe qui quod ei debetur donare voluerit, hoc autem non esse in eorum qui debitores sunt, sed in eius cui debetur arbitrio ? Haec imago vel, ut supra dixi, vestigium negotiis hominum de fastigio summo aequitatis impressum est. Sunt igitur omnes homines quando quidem, ut Apostolus ait, *in Adam omnes moriuntur*¹³⁵, a quo in universum genus humanum origo ducitur offensionis Dei una quaedam massa peccati supplicium debens divinae summaeque iustitiae, quod sive exigatur sive donetur, nulla est iniquitas. A quibus autem exigendum et quibus donandum sit, [175] superbe iudicant debitores, quemadmodum conducti ad illam vineam iniuste indignati sunt, cum tantumdem aliis donaretur, quantum illis redderetur¹³⁶. Itaque huius impudentiam quaestionis ita retundit Apostolus : *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo ?*¹³⁷ Sic enim respondet Deo, cum ei displicet quod de peccatoribus conqueritur Deus, quasi quemquam Deus peccare cogat, cum ipse neminem peccare cogat, sed tantummodo quibusdam peccantibus misericordiam iustificationis suae non largiatur, et

¹³⁵ 1 Cor 15, 22.

¹³⁶ Cf. Mt 20, 11.

¹³⁷ Rom 9, 20.

ob hoc dicatur obdurare peccantes quosdam, quia non eorum miseretur, non quia impellit ut peccent. Eorum autem non miseretur, quibus misericordiam non esse praebendam aequitate occultissima et ab humanis sensibus remotissima iudicat; *inscrutabilia enim sunt iudicia eius et investigabiles viae ipsius*¹³⁸. Conqueritur autem iuste de peccatoribus, tamquam de his quos peccare ipse non cogit. Simul etiam ut hi quorum miseretur hanc quoque habeant vocationem, ut dum conqueritur Deus de peccatoribus, compungantur corde atque ad eius gratiam convertantur. Iuste ergo conqueritur et misericorditer.

17°. Sed si hoc movet quod voluntati eius nullus resistit quia cui vult subvenit et quem vult deserit, cum et ille cui subvenit et ille quem deserit ex eadem massa sint peccatorum et, quamvis debeat uterque supplicium, ab uno tamen exigatur alteri donetur: si hoc ergo movet: *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo?*¹³⁹ Arbitror enim sub eadem significatione positum quod dictum est,¹⁴⁰ *homo*, sub qua et illud dicitur: *Nonne homines estis et secundum hominem ambulatis?*¹⁴¹ Ibi enim carnales et animales notantur hoc nomine, quibus dicitur: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus*

¹³⁸ Cf. Rom 11, 33.

¹³⁹ Rom 9, 20.

¹⁴⁰ Vide lib. Quæst. octog. tribus, quæst. LXVIII.

¹⁴¹ 1 Cor 3, 3.

sed quasi carnalibus, et illud : [176] Nondum enim poteratis, sed neque adhuc potestis ; adhuc enim estis carnales¹⁴², et illud : Animalis autem homo non percipit quae sunt Spiritus Dei¹⁴³. His ergo dicitur : O homo, tu quis es, qui respondeas Deo ? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit : Quare sic me fecisti ? Aut non habet potestatem figulus luti ex eadem consparsione facere aliud quidem vas in honorem aliud in contumeliam ?¹⁴⁴ Eo ipso fortasse satis ostendit se homini carnali loqui, quoniam hoc limus ipse significat, unde primus homo formatus est. Et quia omnes, ut iam commemoravi, secundum eundem Apostolum in Adam moriuntur, unam dicit esse conspersionem omnium. Et quamvis aliud vas fiat in honorem aliud in contumeliam, tamen et illud quod fit in honorem necesse est ut carnale esse incipiat atque inde in spiritalem consurgat aetatem, quando quidem iam in honorem facti erant et in Christo iam nati erant. Sed tamen, quoniam parvulos adhuc alloquitur, etiam ipsos carnales appellat dicens : Non potui vobis loqui quasi spiritualibus sed quasi carnalibus. Quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi non escam. Neque enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis, adhuc enim estis carnales¹⁴⁵. Quamvis ergo carnales eos esse dicat, tamen iam in Christo natos et in

¹⁴² 1 Cor 3, 1-3.

¹⁴³ 1 Cor 2, 14.

¹⁴⁴ Rom 9, 20-21.

¹⁴⁵ 1 Cor 3, 1-2.

illo parvulos et lacte potandos. Et quod adiungit : *Nec adhuc quidem potestis*, ostendit proficientes futurum esse ut possint, quia iam in eis spiritualiter renatis gratia fuerat inchoata. Ergo iam vasa erant in honorem facta, quibus adhuc tamen recte diceretur : *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo ?* Et si talibus recte dicitur, multo rectius eis qui vel nondum ita regenerati sunt vel etiam in contumeliam facti. Illud tantummodo inconcussa fide teneatur, quod non sit iniquitas apud Deum : qui sive [177] donet sive exigat debitum, nec ille a quo exigat recte potest de iniquitate eius conqueri, nec ille cui donat debet de suis meritis gloriari. Et ille enim nisi quod debetur non reddit, et ille non habet nisi quod accepit.

18°. Sed enitendum est hoc loco, si Dominus adiuvet videre quemadmodum et illud verum sit quod scriptum est : *Nihil odisti horum quae fecisti*¹⁴⁶, et illud : *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*¹⁴⁷. Si enim propterea Esau odio habuit, quia vas erat factum in contumeliam, et aliud vas in honorem aliud in contumeliam idem figulus fecit, quomodo : *Nihil odisti eorum quae fecisti ?* Ecce enim odit Esau, quod vas ipse fecit in contumeliam. Qui nodus ita solvitur, si intellegamus omnium creaturarum esse artificem Deum. Omnis autem creatura Dei bona est¹⁴⁸, et

¹⁴⁶ Sap 11, 25.

¹⁴⁷ Mal 1, 2-3.

¹⁴⁸ Cf. 1 Tim 4, 4.

omnis homo, in quantum homo est, creatura est, non in quantum peccator est. Est ergo creator Deus et corporis et animi humani. Neutrum horum malum et neutrum odit Deus ; nihil enim odit eorum quae fecit. Est autem animus praestantior corpore, Deus vero et animo et corpore utriusque effector et conditor, nec odit in homine nisi peccatum. Est autem peccatum hominis inordinatio atque perversitas, id est a praestantiore Conditore aversio et ad condita inferiora conversio. Non igitur odit Deus Esau hominem, sed odit Deus Esau peccatorem, sicut dicitur de Domino : *In sua propria venit, et sui eum non receperunt*¹⁴⁹, quibus item ipse dicit : *Vos propterea non auditis, quia non estis ex Deo*¹⁵⁰. Quomodo *sui*, quomodo non *ex Deo*, nisi quia illud dictum est de hominibus quos ipse Dominus fecerat, illud de peccatoribus quos ipse Dominus arguebat : iidem tamen ipsi et homines et peccatores, sed homines [178] Dei conditione, peccatores propria voluntate. Quod ergo Iacob dilexit, numquid peccator non erat ? Sed dilexit in eo non culpam quam debebat, sed gratiam quam donabat. Nam et Christus pro impiis mortuus est¹⁵¹, non tamen ut impii permanerent, sed ut iustificati ab impietate mutarentur, credentes in

¹⁴⁹ Io 1, 11.

¹⁵⁰ Io 8, 47.

¹⁵¹ Cf. Rom 5, 6.

eum qui iustificat impium¹⁵². Odit enim Deus impietatem. Itaque in aliis eam punit per damnationem, in aliis adimit per iustificationem, quemadmodum ipse iudicat esse faciendum illis iudiciis inscrutabilibus. Et quod ex numero impiorum quos non iustificat facit vasa in contumeliam, non hoc in eis odit quod facit, quippe in quantum impii sunt execrabiles sunt, in quantum autem vasa fiunt, ad aliquem usum fiunt, ut per eorum ordinatas poenas vasa quae fiunt in honorem proficiant. Non itaque odit Deus, nec in quantum homines sunt, nec in quantum vasa sunt id est nec quod in eis facit creando, nec quod in eis facit ordinando. Nihil enim odit eorum quae fecit. Sed tamen ut vasa eos perditionis faciat ad usum correctionis aliorum, odit in eis impietatem, quam ipse non fecit. Sicut enim iudex in homine odit furtum, sed non odit quod datur ad metallum illud enim fur, hoc iudex facit, ita Deus, quod ex consparsione impiorum facit vasa perditionis, non odit quod facit, id est opus ordinationis suae in poena debita pereuntibus, in qua occasionem salutis illi quorum miseretur inveniunt. Sic Pharaoni dictum est : *Ad hoc te excitavi, ut ostendam in te potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra*¹⁵³. Haec demonstratio potentiae Dei et annuntiatio nominis eius in universa terra prodest eis, ut

¹⁵² Cf. Rom 4, 5.

¹⁵³ Rom 9, 17.

timeant et vias suas corrigant, quibus vocatio talis congruit. Sic consequenter dicit: *Si autem volens Deus [179] ostendere iram et demonstrare potentiam suam attulit in multa patientia vasa irae, quae perfecta sunt in perditionem*¹⁵⁴ subauditur: *Tu quis es, qui respondeas Deo?*¹⁵⁵ ut recurrente sententia ad verba superiora, iste sit sensus: Si volens Deus ostendere iram attulit vasa irae, *tu quis es, qui respondeas Deo?* Non autem solum volens ostendere iram et demonstrare potentiam suam attulit in multa patientia vasa irae, quae perfecta sunt in perditionem, sed etiam, quod sequitur, *ut notas faceret divitias gloriae suae in vasa misericordiae*¹⁵⁶. Quid enim prodest vasis perfectis in perditionem quod ea patienter Deus sustinet, ut ordinate disperdat utaturque illis ad instrumentum salutis aliorum quorum miseretur? Sed illis utique prodest ad quorum salutem istis sic utitur ut, sicut scriptum est: *Iustus manus lavet in sanguine peccatoris*¹⁵⁷, id est mundetur ab operibus malis per timorem Dei, cum videt supplicia peccatorum. Quod ergo *volens ostendere iram attulit vasa irae*, valet ad utilem aliis praestandum timorem *et ut notas faceret divitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae praeparavit in gloriam*¹⁵⁸. Etenim obduratio illa

¹⁵⁴ Rom 9, 22.

¹⁵⁵ Rom 9, 20.

¹⁵⁶ Rom 9, 22-23.

¹⁵⁷ Cf. Ps 57, 11.

¹⁵⁸ Rom 9, 22- 23.

impiorum utrumque demonstrat : et quid timendum sit, ut quisque pietate convertatur ad Deum, et quantae agenda sint gratiae misericordiae Dei, qui in aliorum poena quid aliis donet ostendit. Si autem illa, quam de aliis exigit, non est iusta poena ; nihil donat aliis a quibus eam non exigit. Quia vero illa iusta est et nulla est iniquitas apud vindicantem Deum, quis sufficiat agere gratias ei qui hoc remittit, quod si vellet exigere, nemo se recte diceret non debere ?

19°. *Quos et vocavit nos*, inquit, *non solum ex Iudaeis sed etiam ex Gentibus*¹⁵⁹, id est vasa [180] misericordiae quae praeparavit in gloriam ; non enim omnes Iudaeos sed ex Iudaeis, nec omnes omnino homines Gentium sed ex Gentibus. Una est enim ex Adam massa peccatorum et impiorum, in qua et Iudaei et Gentes remota gratia Dei ad unam pertinent conspersionem. Si enim figulus luti ex eadem conspersione facit aliud vas in honorem aliud in contumeliam, manifestum est autem quod ex Iudaeis sunt alia vasa in honorem alia in contumeliam sicut ex Gentibus, sequitur ut ad unam conspersionem omnes pertinere intellegantur. Deinde incipit reddere attestations prophetiae singulis generibus converso ordine. Prius enim dixit ex Iudaeis, posterius ex Gentibus ; prius autem reddit testimonium pro Gentibus, deinde pro Iudaeis. Etenim : *Sicut Osee dicit, vocabo non plebem*

¹⁵⁹ Rom 9, 24.

*meam plebem meam et non dilectam dilectam ; et erit in loco ubi dictum est : Non populus meus vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi*¹⁶⁰, de Gentibus intellegitur dictum, quia non habebant destinatum unum sacrificiorum locum sicut Iudaei in Ierusalem. Missi sunt autem ad Gentes Apostoli, ut in loco suo quique crederent et ubicumque credidissent ibi sacrificium laudis offerrent, quibus dedit potestatem filios Dei fieri¹⁶¹. *Isaias autem, inquit, clamat pro Israel.* Ne rursus omnes Israelitae in perditionem isse credantur, docet et inde facta alia vasa in honorem alia in contumeliam. *Si fuerit, inquit, numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquiae salvae fient.* Cetera ergo turba vasa perfecta ad perditionem. *Verbum enim consummans et brevians, inquit, faciet Dominus super terram*¹⁶², id est ut compendio fidei per gratiam salvos faciat credentes, non per innumerabiles observationes, quibus illa multitudo serviliter [181] onerata premebatur. Per gratiam quippe nobis verbum consummans et brevians fecit super terram dicens : *Iugum meum lene est, et sarcina mea levis est*¹⁶³. Quod et paulo post hic dicitur : *Prope te est verbum, in ore tuo et in corde tuo, hoc est verbum fidei quod praedicamus. Quia si confitearis in ore tuo quia Dominus est Iesus, et credideris in corde tuo quia Deus illum*

¹⁶⁰ Rom 9, 25-26.

¹⁶¹ Cf. Io 1, 12.

¹⁶² Rom 9, 27-28.

¹⁶³ Mt 11, 30.

*suscitavit a mortuis, salvus eris ; corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit in salutem*¹⁶⁴. Hoc est verbum consummans et brevians quod fecit Dominus super terram. Qua consummatione atque brevitate latro iustificatus est, qui defixis in cruce omnibus membris et habens libera haec duo, corde credidit ad iustitiam, ore confessus est ad salutem, statimque audire meruit : *Hodie mecum eris in paradiso*¹⁶⁵. Consequerentur enim bona opera eius, si percepta gratia diu inter homines viveret ; sed tamen non ea praecesserant, ut eandem gratiam mereretur ex latrocinio fixus in cruce, ex cruce in paradisum translatus. *Et sicut praedixit, inquit, Isaias : Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus et sicut Gomorra similes fuissetus*¹⁶⁶. Quod hic ait : *Reliquisset nobis semen, hoc ibi : Reliquiae salvae fient*. Ceteri autem tamquam perditionis vasa debito supplicio perierunt ; et ut non omnes perissent sicut in Sodoma et Gomorra, non meritum eorum fecit, sed gratia Dei relinquentis semen, unde alia messis toto orbe consurgeret. Hoc et paulo post : *Sic ergo, inquit, et in hoc tempore reliquiae per electionem gratiae factae sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus ; alioquin gratia iam non est gratia. Quid ergo ? Quod quaerebat Israel, hoc non est consecutus ; electio autem*

¹⁶⁴ Rom 10, 8-10.

¹⁶⁵ Lc 23, 43.

¹⁶⁶ Rom 9, 29.

[182] *consecuta est, ceteri vero excaecati sunt*¹⁶⁷. Consecuta sunt vasa misericordiae, excaecata sunt vasa irae, ex eadem tamen consparsione sicut in plenitudine Gentium.

20°. Est locus quidam Scripturae ad rem de qua nunc agimus maxime necessarius, eadem quae tractata sunt mira contestatione confirmans, in eo libro qui ab aliis Iesu *Sirach*, ab aliis *Ecclesiasticus* dicitur, in quo ita scriptum est: *Et homines omnes de solo, et ex terra Adam creatus est. In multitudine disciplinae Dominus separavit eos et immutavit vias eorum. Ex ipsis benedixit et exaltavit, et ex his sanctificavit et ad se applicavit, ex ipsis maledixit et humiliavit et convertit illos ad dissensionem illorum. Quasi lutum fíguli in manu ipsius, plasmare illud et disponere omnes viae eius secundum dispositionem eius, sic homo in manu illius qui se fecit, reddet illi secundum iudicium suum. Contrarium malo bonum est, et contra mortem vita est, sic et contra virum iustum peccator. Et sic intueri in omnem operam Altissimi, duo duo, unum contra unum*¹⁶⁸. Primo hic commendata est disciplina Dei. *In multitudine* inquit, *disciplinae Dominus separavit eos* unde nisi a beatitudine paradisi? *Et immutavit vias eorum*, ut iam tamquam mortales viverent. Tunc facta est una massa omnium, veniens de traduce peccati et de poena mortalitatis, quamvis Deo formante et creante quae bona sunt. In omnibus est enim species et

¹⁶⁷ Rom 11, 5-7.

¹⁶⁸ Eccli (Sir) 33, 10-15.

compago corporis in tanta membrorum concordia, ut inde Apostolus ad caritatem obtinendam similitudinem duceret¹⁶⁹; in omnibus est etiam spiritus vitalis terrena membra vivificans; omnisque natura hominis dominatu animae et famulatu corporis conditione mirabili temperata: sed concupiscentia carnalis de peccati poena iam regnans universum genus humanum [183] tamquam totam et unam conspersionem originali reatu in omnia permanente confuderat. Et tamen sequitur: *Ex ipsis benedixit et exaltavit, et ex ipsis sanctificavit et ad se applicavit; ex ipsis maledixit et humilavit et convertit illos in dissensionem illorum*¹⁷⁰, tamquam Apostolo dicente: *An non habet potestatem figulus luti ex eadem conspersione facere aliud vas in honorem aliud in contumeliam?*¹⁷¹ Ideoque illud quod contexitur nec ab ipsa similitudine vacat: *Quasi lutum, inquit, figuli in manu ipsius, plasmare illud et disponere omnes viae eius secundum dispositionem eius, sic homo in manu illius qui se fecit*¹⁷². Sed quia dicit Apostolus: *Numquid iniquitas apud Deum?*¹⁷³ vide et hic quid adiungat: *Reddet illi, inquit, secundum iudicium suum*¹⁷⁴. Sed cum damnatis iusta tribuantur supplicia, tamen quia hoc ipsum

¹⁶⁹ Cf. 1 Cor 12, 12 ss.

¹⁷⁰ Eccli (Sir) 33, 12.

¹⁷¹ Rom 9, 21.

¹⁷² Eccli (Sir) 33, 13.

¹⁷³ Rom 9, 14.

¹⁷⁴ Eccli (Sir) 33, 14.

in usum convertitur, quo illi proficiant quibus praebetur misericordia, attende reliqua: *Contrarium*, inquit, *bono malum est, et contra mortem vita est, sic et contra virum iustum peccator. Et sic intueri in omnem operam Altissimi, duo duo, unum contra unum*¹⁷⁵, utique ut ex deteriorum comparatione emineant proficiantque meliora. Quae tamen quoniam per gratiam meliora sunt, tamquam diceret: *Reliquiae salvae fiunt*¹⁷⁶, sequitur et dicit ex persona reliquiarum: *Et ego novissimus vigilavi et quasi qui racematur post vindemiatore*¹⁷⁷. Et unde probat quia non ex meritis suis, sed ex misericordia Dei? *In benedictione*, inquit, *Domini et ipse speravi, et quasi qui vindemiat replevi torcular*¹⁷⁸. Quamvis enim novissimus vigilaverit, tamen quia erunt, ut dictum est, *novissimi primi*¹⁷⁹, in benedictione Domini sperans ex reliquiis Israel racematus populus implevit torcular ex ubertate vindemiae, quae toto terrarum orbe provenit. [184]

21°. Nulla igitur intentio tenetur Apostoli et omnium iustificatorum, per quos nobis intellectus gratiae demonstratus est, nisi ut *qui gloriatur in Domino gloriatur*¹⁸⁰. Quis enim discutiet opera

¹⁷⁵ Eccli (Sir) 33, 15.

¹⁷⁶ Rom 9, 27.

¹⁷⁷ Eccli (Sir) 33, 16.

¹⁷⁸ Eccli (Sir) 33, 17.

¹⁷⁹ Mt 20, 16.

¹⁸⁰ 2 Cor 10, 17.

Domini, ex eadem consparsione unum damnantis alium iustificantis? Liberum voluntatis arbitrium plurimum valet, immo vero est quidem, sed in venundatis sub peccato¹⁸¹ quid valet? *Caro*, inquit, *concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem, ut non ea quae vultis faciatis*¹⁸². Praecipitur ut recte vivamus, hac utique mercede proposita, ut in aeternum beate vivere mereamur. Sed quis potest recte vivere et bene operari nisi iustificatus ex fide? Praecipitur ut credamus, ut dono accepto Spiritus Sancti per dilectionem bene operari possimus. Sed quis potest credere, nisi aliqua vocatione, hoc est aliqua rerum testificatione, tangatur? Quis habet in potestate tali viso attingi mentem suam, quo eius voluntas moveatur ad fidem? Quis autem animo amplectitur aliquid quod eum non delectat? Aut quis habet in potestate, ut vel occurrat quod eum delectare possit, vel delectet cum occurrerit? Cum ergo nos ea delectant quibus proficiamus ad Deum, inspiratur hoc et praebetur gratia Dei, non nutu nostro et industria aut operum meritis comparatur, quia ut sit nutus voluntatis, ut sit industria studii, ut sint opera caritate ferventia, ille tribuit, ille largitur. Petere iubemur ut accipiamus, et quaerere ut inveniamus, et pulsare ut aperiatur nobis¹⁸³. Nonne aliquando ipsa oratio nostra sic

¹⁸¹ Cf. Rom 7, 14.

¹⁸² Gal 5, 17.

¹⁸³ Cf. Mt 7, 7.

tepida est vel potius frigida et pene nulla, immo omnino interdum ita nulla, ut neque hoc in nobis cum dolore advertamus? Quia si vel hoc dolemus, iam oramus. Quid ergo aliud ostenditur nobis, nisi quia et petere et quaerere et pulsare ille concedit qui haec ut faciamus iubet? *Igitur non volentis neque [185] currentis sed miserentis est Dei*¹⁸⁴, quando quidem nec velle nec currere nisi eo movente atque excitante poterimus.

22°. Quod si electio hic fit aliqua, ut sic intellegamus quod dictum est: *Reliquiae per electionem gratiae factae sunt*¹⁸⁵, non ut iustificatorum electio fiat ad vitam aeternam, sed ut eligantur qui iustificentur, certe ita occulta est haec electio, ut in eadem conspersione nobis prorsus apparere non possit. Aut si apparet quibusdam, ego in hac re infirmitatem meam fateor. Non enim habeo quod intuear in eligendis hominibus ad gratiam salutarem, si ad examen huius electionis aliqua cogitatione permittor, nisi vel maius ingenium vel minora peccata vel utrumque. Addamus etiam, si placet, honestas utilesque doctrinas. Quisquis ergo fuerit quam minimis peccatis irretitus atque maculatus nam nullis quis potest? et acer ingenio et liberalibus artibus expolitus eligendus videtur ad gratiam. Sed cum hoc statuero, ita me ridebit ille qui infirma mundi elegit ut confundat fortia,

¹⁸⁴ Rom 9, 16.

¹⁸⁵ Rom 11, 5.

et stulta mundi ut confundat sapientes¹⁸⁶, ut eum intuens et pudore correctus ego irrideam multos, et prae quibusdam peccatoribus castiores et prae quibusdam piscatoribus oratores. Nonne advertimus multos fideles nostros ambulantes viam Dei ex nulla parte ingenio comparari non dicam quorundam haeticorum sed etiam mimorum ? Item non videmus quosdam homines utriusque sexus in coniugali castitate viventes sine querela, et tamen vel haeticos vel paganos vel etiam in vera fide et vera Ecclesia sic tepidos, ut eos miremur meretricum et histrionum subito conversorum non solum patientia et temperantia, sed etiam fide, spe, caritate superari ? Restat ergo ut voluntates eligantur. Sed voluntas ipsa, nisi aliquid [186] occurrerit quod delectet atque invitet animum, moveri nullo modo potest. Hoc autem ut occurrat, non est in hominis potestate. Quid volebat Saulus nisi invadere, trahere, vincere, necare Christianos ? Quam rabida voluntas, quam furiosa, quam caeca ! Qui tamen una desuper voce prostratus occurrente utique tali viso, quo mens illa et voluntas refracta saevitia retorqueretur et corrigeretur ad fidem, repente ex Evangelii mirabili persecutore mirabilior praedicator effectus est¹⁸⁷. Et tamen : *Quid dicemus ? Numquid iniquitas est apud Deum, exigentem a quo placet, donantem cui placet, qui*

¹⁸⁶ Cf. 1 Cor 1, 27.

¹⁸⁷ Cf. Act 8, 3; 9, 1.

nequaquam exigit indebitum, nequaquam donat alienum? *Numquid iniquitas est apud Deum? Absit!*¹⁸⁸ Quare tamen huic ita et huic non ita? *O homo, tu quis es?*¹⁸⁹ Debitum si non reddis, habes quod gratuleris; si reddis, non habes quod queraris. Credamus tantum, et si capere non valemus, quoniam qui universam creaturam et spiritalem et corporalem fecit et condidit, omnia in numero et pondere et mensura disponit¹⁹⁰. Sed inscrutabilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius¹⁹¹. Dicamus: *Alleluia* et collaudemus canticum et non dicamus: Quid hoc aut quid hoc? Omnia enim in tempore suo creata sunt¹⁹².
[187]

¹⁸⁸ Rom 9, 14.

¹⁸⁹ Rom 9, 20.

¹⁹⁰ Cf. Sap 11, 21.

¹⁹¹ Cf. Rom 11, 33.

¹⁹² Cf. Eccli (Sir) 39, 14-33.

LIBER SECUNDUS

PRÆFATIO.

Satis iam de Apostolo me ad proposita respondisse existimo. Nunc ad ea quae de *Libris Regnorum* requisisti aliud volumen adgrediar, quae sicut multa et prope omnia veterum Librorum figuratiora sunt et mysteriorum velaminibus involuta. Quamvis autem ex eo quod transierimus ad Christum auferatur velamen¹⁹³, tamen videmus nunc in aenigmate, tunc autem faciem ad faciem. Velamen quippe omnimodo intercludit aspectum, aenigma vero tamquam per speculum, sicut idem Apostolus ait: *Videmus nunc per speculum in enigmate*¹⁹⁴, nec evidentissimam detegit speciem nec prorsus obtegit veritatem. Aggrediamur ergo et ista duce Domino, tuis potius sublevati orationibus quam iussionibus aggravati, praesertim quia ex epistula tua non hoc te intellexi quaerere, quid haec in prophetia significant. In quo re vera obtemperare mihi esset difficillimum, quia et de tota eorundem contextione librorum ducenda esset intentio, et si esset promptior intellectus, magnitudo tamen operis impediret; quae si subeunda est, prolixius otium [188] tempusque flagitat. Sed nunc ipsas rerum gestarum proprietates, quae his verbis

¹⁹³ Cf. 2 Cor 3, 16.

¹⁹⁴ 1 Cor 13, 12.

quorum a te facta commemoratio est significantur, quomodo intellegerem, nosse dignatus es et meis litteris aperiri.

QUÆSTIO PRIMA.

1°. Et primum quidem quod de *Primo Regnorum Libro* iussisti ut exponerem, quomodo dictum sit : *Et insilivit spiritus Domini in Saul*¹⁹⁵, cum alibi dicat : *Et spiritus Domini malus in Saul*¹⁹⁶. Ita scriptum est : *Et factum est, cum converteret umerum suum, ut iret a Samuel, convertit Deus in Saul cor aliud, et venerunt omnia signa illa die. Et venit inde in collem, et ecce chorus prophetarum in obviam illi, et insilivit in illum spiritus Dei, et prophetavit in medio eorum*¹⁹⁷. Praedixerat enim haec illi Samuel, cum eum iussus unxisset. Et hoc quidem non puto habere aliquid quaestionis. *Spiritus enim ubi vult spirat*¹⁹⁸, et spiritum prophetiae nullarum animarum potest maculare contactus ; attingit enim ubique propter suam munditiam¹⁹⁹. Afficit autem non omnes eodem modo ; sed alios per informationem spiritus eorundem hominum, ubi rerum demonstrantur imagines, alios per fructum²⁰⁰ mentis ad intelligentiam, alios utraque inspiratione, alios etiam nescientes. Sed per

¹⁹⁵ 1 Reg 10, 10.

¹⁹⁶ 1 Reg 16, 14.

¹⁹⁷ 1 Reg 10, 9-10.

¹⁹⁸ Io 3, 8.

¹⁹⁹ Cf. Sap 7, 24.

²⁰⁰ Forte ductum vel provectum.

informationem spiritus duobus modis : aut per somnia, sicut non solum plerique sancti, sed et Pharao et Nabuchodonosor rex vidit quod nemo eorum intellegere valebat, sed tamen videre uterque potuerat²⁰¹ ; aut per demonstrationem in extasi quod Latini nonnulli pavorem interpretantur, mirum si proprie, sed vicine tamen, cum fit mentis alienatio a sensibus corporis, ut spiritus hominis divino spiritu adsumptus capiendis atque intuendis imaginibus vacet, sicut Danieli demonstratum [189] est quod non intellegebat, et Petro illud vas summissum de caelo quattuor lineis²⁰² ; nam et ipse, quid illa demonstratio figuraret, postea cognovit. Per fructum autem mentis ad intellegentiam uno modo, cum haec ipsa quae demonstrantur imaginibus quid significant et quo pertineant revelatur, quae certior prophetia est, nam magis ipsam vocat Apostolus prophetiam²⁰³, sicut Ioseph meruit intellegere quod Pharao nonnisi videre, et Daniel exponit regi quod ille cernit et nescit. Cum vero ita mens afficitur, ut non rerum imagines coniecturali examinatione intellegat, sed res ipsas intueatur, sicut intellegitur sapientia et iustitia omnisque incommutabilis et divina species, ad prophetiam de qua nunc agimus non pertinet. Utroque autem munere prophetiae

²⁰¹ Cf. Gen 41; Dan 2-4.

²⁰² Cf. Act 10, 11.

²⁰³ Cf. 1 Cor 13, 2.

donantur, qui et rerum imagines in spiritu vident, et quid valeant simul intellegunt aut certe manifestis locutionibus in ipsa demonstratione informantur, sicut in *Apocalypsi* quaedam exponuntur. Nescientes autem afficit prophetiae spiritus, sicut Caiphas, cum esset pontifex, prophetavit de Domino quod expediret unum mori pro tota gente²⁰⁴, cum aliud in verbis quae dicebat attenderet, quae non se a se ipso dicere nesciebat. Abundant in sanctis Libris exempla, et res prudentiae tuae notissimas loquor. Non enim ista discis ex me, sed in eis me percontando probas et cognoscere cupiens proficientem et corrigere paratus errantem. Hoc autem verbo quod positum est: *Insilivit in eum spiritus*²⁰⁵, tamquam ex abdito divinitatis secreto repentinus significatur afflatus. Horum igitur modorum quonam potius affectum esse intellegamus Saul, satis apparet ex eo quod ibi scriptum est: *Convertit Deus in Saul cor aliud*²⁰⁶. Sic enim aliam cordis affectionem significat, quam convertendo fecit Deus, ut imaginum significantium et [190] praefigurantium capax fieret ad propheticam divinationem.

2°. Tantum autem distat inter prophetiam Prophetarum, sicut Isaias, sicut Ieremias et ceteri huiusmodi fuerunt atque istam transitoriam quae

²⁰⁴ Cf. Io 11, 49-50.

²⁰⁵ 1 Reg 10, 10.

²⁰⁶ 1 Reg 10, 9.

in Saul apparuit, quantum distat inter loquelam humanam cum loquuntur homines, et cum eadem loquela propter necessarium prodigium asina locuta est, in qua sedebat Balaam propheta²⁰⁷. Accepit enim hoc ad tempus illud iumentum, ut Deus quod statuerat demonstraret, non ut habitu perpetuo inter homines bestia loqueretur. Aut si hoc exemplum maiore differentia remotum est, multo minus mirandum est homini reprobato datam fuisse ad momentum temporis affectu transitorio prophetiam, quando ille dederat qui et asinam, cum voluit, loqui fecit. Magis enim distat pecus ab homine quam homo reprobus ab electis sed tamen hominibus. Non enim si quisquam dixerit aliquid quod ad sapientiam pertinet, continuo sapiens existimandus est. Sic nec quisquam, si aliquando prophetaverit, iam inter prophetas numerabitur, cum et Dominus in Evangelio dicat quosdam cum gaudio verbum excipere et radicis altitudinem non habere, sed esse temporales²⁰⁸. Ideoque, sicut consequens indicat lectio, factum est in parabolam : *Si et Saul inter prophetas ?*²⁰⁹ Hoc igitur mirari desinamus, cum in hominibus apparet divinitus aliquid, quorum vel meritum vel habitum excedit, cum forte vult Deus cuiusdam significationis gratia tale aliquid demonstrari.

²⁰⁷ Cf. Num 22, 28.

²⁰⁸ Cf. Mt 13, 20-21.

²⁰⁹ 1 Reg 10, 12.

3°. Si autem hoc movet, quod postea Saul malo spiritu invadente praefocabatur, qui prophetiae spiritum prius acceperat, neque hoc mirandum est. Illud enim factum est ex dispensatione aliquid significandi, hoc ex merito vindicandi. Nec movere nos debent haec alternantia in animo humano, hoc est in creatura mutabili, praesertim [191] eo tempore quo caro corruptibilis mortalisque portatur. An non videmus in ipso Petro, quantum indicat Evangelium, extitisse tantam confessionem, ut audire meruerit : *Beatus es, Simon Bariona, quia non tibi revelavit caro et sanguis, sed Pater meus qui in caelis est*²¹⁰, et paulo post tam carnaliter eum de Domini passione sensisse, ut statim audierit : *Vade post me, satanas, scandalum mihi es ; non enim sapis quae Dei sunt sed quae hominum* ?²¹¹ Et fortasse aliquanto interius intellegentibus tantum valet ad visa illa mentis haec differentia, qua Petrus primo intellexit Deo Patre revelante quod Filius Dei esset Christus et postea ne moreretur extimuit, quantum valet ad distinguenda visa, quae in spiritu hominis alienata mente imaginarie fiunt, revelatio prophetiae, qua primo afflatus est Saul, et commixtio spiritus mali, quo postea premebatur.

1. 4. Iam vero illud, quod etiam malus appellatus est spiritus Domini, sic intellegitur,

²¹⁰ Mt 16, 17.

²¹¹ Mt 16, 23.

quomodo dictum est : *Domini est terra*²¹², tamquam creatura in eius posita potestate. Aut si propterea non congruit hoc locutionis exemplum, quia terra non est mala omnis enim creatura Dei bona est²¹³, illud congruat, quod ipse Saul iam reprobus et scelestus atque ingratus sancto David, persecutor etiam eius, cum saevissime invidiae facibus agitaretur, tamen adhuc christus Domini dicebatur sicut eum appellavit ipse David cum vindicavit extinctum²¹⁴. Sed magis arbitror malignum spiritum a quo vexabatur Saul ideo dictum spiritum Domini, quod occulto Domini iudicio Saulem vexabat. Utitur enim Deus ministris etiam spiritibus malis ad vindictam malorum vel ad bonorum probationem alio modo ad illam rem, alio ad istam. Quamvis enim inde sit quisque malignus spiritus, quia [192] mala voluntate nocere appetit, tamen nocendi potestatem non accipit nisi ab illo sub quo sunt omnia certis et iustis meritorum gradibus ordinata, quia sicut non est mala voluntas a Deo, sic non est potestas nisi a Deo²¹⁵. Quamvis enim sit in cuiusque potestate quid velit, non est tamen in cuiusque potestate quid possit vel facere cuiquam vel a quoquam pati. Nam et ipse Filius unicus Dei passurus ad tempus humiliter superbe

²¹² Ps 23, 1.

²¹³ Cf. 1 Tim 4, 4.

²¹⁴ Cf. 2 Reg 1, 14-15.

²¹⁵ Cf. Rom 13, 1.

loquenti homini et dicenti, quod potestatem haberet occidendi eum vel dimittendi, *Non haberes*, inquit, *in me potestatem, nisi data tibi esset desuper*²¹⁶. Diabolus etiam volens nocere iusto viro Iob nocendi quidem voluntate diabolus erat, sed tamen a Domino Deo potestatem petebat dicens : *Mitte manum tuam et tange carnem eius*²¹⁷, quamvis hoc esset, si permetteretur, ipse facturus. Ipsam enim permissionem petebat hoc modo, et manum Domini appellabat permissam a Domino manum suam, id est ipsam potestatem quam volebat accipere. Cui congruit illud in Evangelio quod Dominus discipulis ait : *Hac nocte postulavit satanas vexare vos sicut triticum*²¹⁸. Dictus est ergo spiritus Dei malus, hoc est minister Dei ad faciendum in Saul quod eum pati iudex omnipotentissimus iudicabat, quoniam spiritus ille voluntate, qua malus erat, non erat Dei, creatura vero, qua conditus erat, et potestate, quam non sua sed Domini omnium aequitate acceperat, Dei erat. Verba etiam ipsa Scripturarum ita se habent : *Et perrexit Samuel*, inquit, *et abiit in Armathem ; et spiritus Domini recessit a Saul, et comprehendit eum spiritus malignus a Domino et suffocabat eum. Et dixerunt pueri Saul ad eum : Ecce spiritus Domini malus suffocat te*²¹⁹. Hoc [193] igitur a pueris eius

²¹⁶ Io 19, 11.

²¹⁷ Iob 2, 5.

²¹⁸ Lc 22, 31.

²¹⁹ 1 Reg 16, 13-15.

quomodo sit dictum : *spiritus Domini malus*, superiora verba indicant narrantis Scripturae et dicentis : *spiritus malignus a Domino*. Secundum hoc enim *Domini*, quod *a Domino*, quia per se ipsum velle nocere habebat, id est comprehendere Saul, posse autem non habebat, nisi summa iustitia sineretur. Si enim iuste vindicat Deus, quemadmodum ipse dicit Apostolus : cum tradit homines in concupiscentias cordis eorum²²⁰, non mirum si nihilo minus iuste vindicans tradit eos etiam in concupiscentias aliorum nocere volentium sua semper incommutabili aequitate servata.

5°. Animadvertendum sane cum additamento dici spiritus Dei malus. Cum autem tantummodo dicitur spiritus Dei, etiamsi non addatur bonus, ex hoc intellegitur bonus. Unde apparet bonum spiritum secundum substantiam, malum autem secundum ministerium dici spiritum Dei. Quamquam quaeri adhuc possit, utrum cum spiritus Dei dicitur et ex hoc ipso iam, etsi nihil addatur, intellegitur bonus, ille intellegatur qui est in Trinitate consubstantialis Patri et Filio Spiritus Sanctus de quo dicitur : *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*²²¹, et iterum : *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum*²²², et illud : *Sic et quae Dei sunt*

²²⁰ Cf. Rom 1, 24.

²²¹ 2 Cor 3, 17.

²²² 1 Cor 2, 10.

*nemo scit nisi Spiritus Dei*²²³. Et multis locis hoc modo dicitur Spiritus Dei et intellegitur Spiritus Sanctus, etiamsi non addatur, quoniam ea quae circumstant satis indicant, de quo dicatur, ita ut aliquando nec Dei addatur et intellegatur tamen ille Spiritus Dei principaliter Sanctus. Nam quem alium commemorat, ubi dicit : *Ipsè Spiritus testimonium dat spiritui nostro, quia sumus filii Dei*²²⁴, et : *Ipsè Spiritus adiuvat infirmitatem nostram*²²⁵, et : *Omnia haec [194] operatur unus atque idem Spiritus dividens singulis unicuique prout vult*²²⁶, et : *Divisiones donationum, idem autem Spiritus*²²⁷ ? In his enim omnibus sententiis nec Dei nec sanctus est additum, et tamen ipse intellegitur. Sed nescio, utrum manifesto aliquo exemplo probari possit alicubi dictum spiritum Dei sine additamento, ubi Spiritus ille Sanctus non significetur, sed aliquis quamvis bonus, creatus tamen et conditus. Quae proferuntur enim dubia sunt et indigent clariore documento, sicut illud quod scriptum est : *Spiritus Dei superferebatur super aquam*²²⁸. Nam et ibi Spiritum Sanctum accipere quid impediatur, non invenio.²²⁹ Cum enim aquarum nomine illa materies insinuaretur informis quae de nihilo

²²³ 1 Cor 2, 11.

²²⁴ Rom 8, 16.

²²⁵ Rom 8, 26.

²²⁶ 1 Cor 12, 11.

²²⁷ 1 Cor 12, 4.

²²⁸ Gen 1, 2.

²²⁹ Vide lib. I de Gen. ad Litt. cap. 7.

facta est, unde omnia fierent, quid prohibet intellegere Sanctum Spiritum Conditoris, quod superferebatur huic materiae non locorum gradibus intervallisque spatiorum, quod nequaquam de ulla re incorporea recte dicitur, sed excellentia et eminentia dominantis supra omnia voluntatis, ut omnia conderentur, praesertim cum ea locutio, sicut illarum Scripturarum mos est, etiam propheticum quiddam sonet, mysteriumque futuri baptismatis ex aqua et Spiritu Sancto nascituri populi praefiguret? Non ergo cogit quod dictum est : *Et Spiritus Dei superferebatur super aquam*, illum intellegere spiritum, sicut nonnulli volunt, quo mundi moles universa ista corporea velut animatur ad ministerium quorumque gignentium et in sua specie continendarum corporalium creaturarum. Creatura est enim quidquid tale. Illud etiam quod scriptum est : *Quoniam Spiritus Domini replevit orbem terrarum*²³⁰, non desunt qui eundem spiritum velint accipi, invisibilem scilicet creaturam cuncta visibilia [195] universali quadam conspiratione vegetantem atque continentem. Sed neque hic video, quid impediatur Spiritum Sanctum intellegere, cum ipse Deus dicat apud Prophetam : *Caelum et terram ego impleo*²³¹. Non enim sine suo Spiritu Sancto implet Deus caelum et terram. Quid ergo mirum si de Spiritu Sancto eius dictum est : *Replevit orbem*

²³⁰ Sap 1, 7.

²³¹ Ger 23, 24.

*terrarum*²³² ? Aliter enim replet sanctificando, sicut de Stephano dicitur : *Repletus est Spiritu Sancto*²³³ et de ceteris talibus : aliter ergo replet sanctificante gratia sicut quosdam sanctos, aliter attestante atque ordinante praesentia sicut omnia. Quamobrem nescio, utrum certo aliquo documento Scripturarum possit ostendi, cum sine ullo additamento dicitur spiritus Dei vel spiritus Domini, aliquid aliud significari quam Spiritum Sanctum. Sed et si est forte quod in praesentia non occurrat, illud certe arbitror non temere dici : quotiens in sanctis eloquiis commemoratur spiritus Dei nec additur aliquid, sive ille Patri et Filio consubstantialis Sanctus Spiritus sive aliqua creatura invisibilis intellegatur, malum tamen non posse intellegi, nisi addatur malus etiam. Malo enim quia bene utitur Deus ad ministerium iudicii sui, appellatur etiam ipse spiritus Dei ad vindictam malorum et disciplinam vel probationem bonorum.

6°. Nec illud iam movere nos debet, quod postea scriptum est eundem Saulem spiritu Dei super se facto prophetasse quomodo post bonum spiritum spiritus malus et rursus post malum bonus. Hoc enim fit non mutabilitate Spiritus Sancti qui est incommutabilis cum Patre et Filio, sed mutabilitate animi humani, Deo cuncta distribuyente sive malis pro merito damnationis vel

²³² Sap 1, 7.

²³³ Act 7, 55.

emendationis sive bonis pro largitate gratiae suae. Quamquam videri possit etiam idem fuisse Dei spiritus semper in Saul, malus autem illi, quod eius sanctitatis [196] capax non esset. Sed non recte hoc videtur. Tutior est enim ille sensus et verior, ut pro mutabilitate affectionis humanae spiritus Dei bonus bene afficiat vel ad prophetiam vel ad opus quodlibet aliud in munere divino, afficiat autem malus male, qui propter ministerium divinae aequitatis omnia distribuentis et omnibus recte utentis dicitur et ipse spiritus Dei, praesertim quia dictum est : *Recessit ab illo Spiritus Dei, et comprehendit eum spiritus malignus a Domino*²³⁴. Nullo pacto enim potest idem videri recessisse et apprehendisse. Porro autem in nonnullis exemplaribus, et eis maxime quae de lingua hebraea ad verbum videntur expressa, invenitur spiritus Dei sine additamento positus, et intellegitur malus ex eo quod arripiebat Saul et reficiebat eum David tangendo citharam. Manifestum est tamen ideo non additum malus, quia paulo superius iam dictum erat et de vicinitate Scripturae subaudiri et intellegi poterat. Ita enim in eiusmodi exemplaribus legitur : *Igitur quandocumque spiritus Dei arripiebat Saul, tollebat David citharam et percutiebat manu sua, et refocillabatur Saul et levius habebat ; recedebat enim ab eo spiritus malus*²³⁵. Sive ergo quod hic non dictum est

²³⁴ 1 Reg 16, 14.

²³⁵ 1 Reg 16, 23.

spiritus Dei, sed tantummodo spiritus malus, quod ibi minus dictum erat, tamquam redditum apparet, sive quia superius ita positum erat : *Et dixerunt servi Saul ad eum : Ecce spiritus Dei malus exagitat te ; iubeat dominus noster, et servi tui qui coram te sunt quaerent hominem scientem psallere cithara, ut quando arripuerit te spiritus Dei malus, psallat manu sua, et levius feras*²³⁶, non opus erat, cum rursus diceretur : *Quandocumque spiritus Dei arripiebat Saul, addere malum, quia notum erat, de quo tunc diceretur.*

7°. Verumtamen illa quaestio maior est et non [197] transitoria animi intentione rimanda, quod cum Saul persequeretur innocentem David plenus invidia et livore vaesanus *factus est super eum spiritus Dei, et ambulabat ingrediens et prophetabat*²³⁷. Non enim potest hic nisi spiritus bonus intellegi, per quem sancti prophetae futurarum rerum imagines et visa cernebant, non ex eo tantum quia dictum est : *Et prophetabat* ; nam in exemplaribus quae sunt ex hebreo hoc quoque invenitur de spiritu malo ita dictum : *Post diem autem alterum invasit spiritus Dei malus Saul, et prophetabat in medio domus suae*²³⁸ ; et in aliis divinarum Scripturarum locis saepe invenitur, quod prophetia non tantum bona, sed et mala dicatur ; et prophetae dicti sunt

²³⁶ 1 Reg 16, 15-16.

²³⁷ 1 Reg 19, 23.

²³⁸ 1 Reg 18, 10.

Baalim²³⁹; et exprobratum est quibusdam qui prophetabant in Baal²⁴⁰. Non ergo propterea necesse est intellegi bonum spiritum, qui factus est postea super Saul quia dictum est: *Et ambulabat ingrediens et prophetabat*, sed quia sine additamento positum est: *Et factus est etiam super eum spiritus Dei*²⁴¹. Non enim sicut in illo loco dictum erat supra: *Spiritus Dei malus*, ut ex hoc posset etiam in consequentibus subaudiri, quin immo superiora magis magisque attestantur illum spiritum Dei bonum fuisse et vere propheticum. David enim erat cum Samuele, et misit Saul nuntios qui apprehenderent David. Quomodo autem Samuel erat inter Prophetas et coetum prophetarum, qui illo tempore prophetabant, nuntii qui missi sunt accepto eodem spiritu prophetaverunt, missisque aliis hoc contigit et tertiis nihilo minus. Postea cum et ipse Saul venisset, *factus est etiam super eum spiritus Dei, et ambulabat ingrediens et prophetabat*²⁴². Cum enim dicitur: *Factus est etiam super ipsos Spiritus Dei, et* [198] *prophetabant et ipsi*²⁴³, idem utique Spiritus erat qui erat in Prophetis, inter quos Samuel inventus est. Ex hoc itaque necesse est intellegi illum spiritum bonum. Atque ideo quaestio diligenter

²³⁹ Cf. 3 Reg 18, 19. 22. 25. 40.

²⁴⁰ Cf. Ger 2, 8.

²⁴¹ 1 Reg 19, 23.

²⁴² 1 Reg 19, 20.

²⁴³ 1 Reg 19, 23.

discutienda est, quomodo et illi, cum missi essent ad tenendum hominem et ad necem ducendum, tali spiritu affici meruerunt, et Saul ipse, qui miserat, veniens et ipse et sanguinem innocentem quaerens effundere accipere meruit spiritum illum et prophetare.

8°. Hic nimirum illud occurrit quod apostolus Paulus apertissime exponit supereminentem viam demonstrans. *Si linguis hominum, inquit, loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum aeramentum sonans aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam et sciero omnia sacramenta et omnem scientiam, et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Et si distribuero omnem substantiam meam, et si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest²⁴⁴. Quo in loco manifestum est eum munera illa commemorasse quae Spiritus Sancti divisionibus dantur, sicut superius dicit: *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum, alteri autem fides in eodem Spiritu, alii donatio curationum in uno Spiritu, alii operationes virtutum, alii prophetia, alii diiudicatio spirituum, alteri genera linguarum. Omnia autem haec operatur unus atque idem Spiritus dividens propria unicuique prout vult²⁴⁵. Satis igitur apparet inter dona Spiritus Sancti esse**

²⁴⁴ 1 Cor 13, 1-4.

²⁴⁵ 1 Cor 12, 7-12.

prophetiam, quam tamen si quis habeat, et caritatem non habeat, nihil [199] est. Ex quo intellegitur fieri posse, ut quidam etiam indigni vita aeterna regnoque caelorum aspergantur tamen quibusdam Spiritus Sancti muneribus non habentes caritatem, sine qua illa munera non nihil sunt, sed nihil eis prosunt. Prophetia quippe sine caritate, sicut iam demonstratum est, non perducit ad regnum Dei, caritas vero sine prophetia utique perducit. Cum enim loquens de membris Christi ait: *Numquid omnes apostoli? Numquid omnes prophetae?*, indubitanter ostendit etiam eum qui prophetiam non habet posse in membris Christi numerari. Ubi quem locum haberet, si caritatem sine qua homo nihil est, non haberet? Nullo autem modo ita diceret, quando de membris agebat quibus Christi corpus impletur: Numquid omnes habent caritatem? quemadmodum dixit: *Numquid omnes apostoli? Numquid omnes prophetae? Numquid omnes virtutes? Numquid omnes dona habent curationum?*²⁴⁶ et cetera huiusmodi.

9°. Sed dicit aliquis posse quidem fieri, ut prophetiam quisque non habeat et tamen habeat caritatem, atque ideo Christi membris annumeratus inhaereat; sed fieri non posse, ut prophetiam habeat et non habeat caritatem; nihil enim est homo habens prophetiam sine caritate. Ita fortasse quemadmodum possumus dicere nihil

²⁴⁶ 1 Cor 12, 29-30.

esse hominem habentem animam sine mente, non quia potest inveniri homo qui mentem non habeat habens animam, sed quia nihil esset, si inveniri posset, sic etiam dici potest : Corpus si figuram habeat, colorem non habeat, videri non potest, non quia est corpus cui desit color, sed quia, si esset, cerni non posset. Ita fortasse dictum est quod, si quisquam habeat prophetiam et caritatem non habeat, nihil est, non quia potest in quoquam esse prophetia sine caritate ; sed quia si esset, prodesse non [200] posset. Opus est igitur ad solvendam istam quaestionem, ut ostendamus aliquem reprobum hoc donum habuisse prophetiae. Quod si neminem inveniremus, hoc iste ipse Saul satis ostenderet. Sed tamen etiam ille Balam reprobus apparet non enim eum tacet Scriptura divino iudicio esse damnatum, et tamen prophetiam habebat. Et quia ei caritas deerat, inerat voluntas maledicendi populo Israel, quam hostis pretio comparaverat, qui eum ad maledicendum mercede conduxerat, dono tamen illo prophetandi, quo aspergebatur, benedicebat invitus²⁴⁷. Nec illa verba parum attestantur huic sententiae, quae in Evangelio scripta sunt, multos dicturos in illa die : *Domine, Domine, in nomine tuo manducavimus et bibimus, et in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus*, quibus tamen dicturus est : *Non novi*

²⁴⁷ Cf. Num 22-24.

*vos ; recedite a me, operarii iniquitatis*²⁴⁸. Non enim eos mentientes putamus ista dicturos in illo iudicio, ubi nullus erit fallendi locus, aut ullam vocem talium legimus dicentium : Dileximus te. Poterunt ergo dicere : *In nomine tuo prophetavimus*, cum sint improbi et reprobi ; non autem poterunt dicere : Dilectionem quam mandasti tenuimus. Nam si dicunt, non eis respondebitur : *Non novi vos. In hoc enim cognoscitur*, inquit, *quia discipuli mei estis, si vos invicem diligatis*²⁴⁹.

10°. Exemplum itaque huius Saul resistit superbis nonnullis hereticis, qui aliquid boni de muneribus Sancti Spiritus negant posse dari eis qui ad sortem sanctorum non pertinent, cum eis dicimus habere illos posse baptismi sacramentum, quod, cum ad Ecclesiam catholicam veniunt, non est in eis ullo modo violandum aut, quasi non habeant, tradendum, sed tamen eos non ideo saluti debere [201] confidere, quia non improbamus quod illos accepisse concedimus, sed oportere cognoscere unitatis societatem vinculo caritatis ineamdam, sine qua omnino quidquid habere potuerint, quamvis per se sanctum atque venerandum, ipsi tamen nihil sunt, tanto indigniores effecti praemio vitae aeternae, quanto illis donis non bene usi sunt, quae in hac vita, quae transitura est, acceperunt. Non autem bene

²⁴⁸ Mt 7, 22-23.

²⁴⁹ Io 13, 35.

utitur nisi caritas, et caritas omnia tolerat²⁵⁰, atque ideo non scindit unitatem, cuius ipsa est fortissimum vinculum. Non enim et servus ille non accepit talentum, aut aliquid aliud intellegitur talentum quam munus aliquod utique divinum, sed *qui habet dabitur ei, qui autem non habet et quod habet auferetur ab eo*²⁵¹. Quod non habet auferri non potest ; sed aliud non habet, ut merito auferatur quod habet : non habet caritatem utendi, ut auferatur quidquid aliud habet, quod sine caritate non prodest.

11°. Non igitur mirum est regem Saul et eo tempore quo primum unctus est accepisse spiritum prophetandi, et postea, cum esset propter inoboedientiam reprobatus, recedente ab eo spiritu Domini arreptum esse maligno spiritu a Domino, qui etiam ipse spiritus Domini appellatus est propter ministerium quia omnibus etiam spiritibus malis bene utitur Dominus vei ad damnationem quorumdam vel ad emendationem vel ad probationem ; et quamvis non sit malignitas a Deo, non est tamen potestas nisi a Deo²⁵². Diciturque est etiam sopor Domini qui occupaverat milites eiusdem Saul, cum David hastam et scyphum abstulisset a capite dormientis, non quia sopor tunc in Domino erat, ut ipse dormiret, sed quia ille sopor, qui tunc

²⁵⁰ Cf. 1 Cor 13, 7.

²⁵¹ Mt 25, 29.

²⁵² Cf. Rom 13, 1.

homines apprehenderat, nutu [202] Dei erat infusus ne David servi eius in eo loco praesentia sentiretur. Neque illud mirum est rursus eundem Saul accepisse spiritum prophetiae, cum persequeretur iustum et eum comprehensurus et necaturus venisset in locum ubi erat congregatio Prophetarum. Sic enim satis demonstratum est neminem de tali munere iam securum esse debere, tamquam sit acceptissimus Deo, si non habeat caritatem, quando quidem illud donum et Sauli dari potuit propter arcanum quidem alicuius sacramenti, sed tamen dari potuit reprobato et invidio et ingrato et reddenti mala pro bonis et ne post ipsam quidem acceptionem spiritus correcto in melius atque mutato.

QUÆSTIO II.

1°. Age iam videamus, quomodo dictum sit : *Penitet me quod coustituerim regem Saul*²⁵³. Queris enim non utique in talium verborum intellectu rudis, sed rudimenta explorans mea studio paterno et benigna cura, quomodo peniteat aliquid Deum, in quo sit omnis praescientia. Ego vero, cum hoc de Deo dicitur, indignum aliquid dici arbitrarer, si aliquid dignum inveniretur quod de illo diceretur. Cum vero verba omnia, quibus humana colloquia conseruntur, illius sempiterna virtus et divinitas mirabiliter atque incunctanter excedat, quidquid de illo humaniter dicitur quod

²⁵³ 1 Reg 15, 11.

etiam hominibus aspernabile videatur, ipsa humana ammonetur infirmitas etiam illa quae congruenter in Scripturis sanctis de Deo dicta existimat humanae capacitati aptiora esse quam divinae sublimitati, ac per hoc etiam ipsa esse transcendenda sereniore intellectu, sicut ista qualicumque transcensa sunt.

2°. Quis est enim hominum cui non occurrat in Deo cuncta praesciente penitentiam esse non posse? Et certe tamen haec duo verba sunt, penitentia et praescientia, [203] quorum quia unum congruere credimus Deo, id est praescientiam, negamus in eo esse penitentiam. Cum vero alius liquidiore consideratione ista pertractans quaesierit, quemadmodum vel ipsa praescientia Deo congruat, et invenerit huius etiam verbi notionem illius ineffabili divinitate longe alteque superari, non miratur utrumque de illo propter homines dici potuisse, de quo utrumque propter ipsum incongrue diceretur. Quid est enim praescientia nisi scientia futurorum? Quid autem futurum est Deo, qui omnia tempora supergreditur? Si enim scientia Dei res ipsas habet, non sunt ei futurae sed praesentes; ac per hoc non iam praescientia sed tantum scientia dici potest. Si autem sicut in ordine temporalium creaturarum ita et apud eum nondum sunt quae futura sunt, sed ea praevenit sciendo, bis ergo ea sentit, uno quidem modo secundum futurorum praescientiam, altero vero

secundum praesentium scientiam. Aliquid ergo temporaliter accidit scientiae Dei, quod absurdissimum atque falsissimum est. Nec enim potest quae ventura praenoscit nosse cum venerint, nisi bis innotescat, et praenoscendo antequam sint et cognoscendo cum iam sunt. Ita fit ut quod longe a veritate seclusum est temporaliter aliquid accidat scientiae Dei, cum temporalia, quae praesciuntur, etiam praesentia sentiuntur, quae non sentiebantur antequam fierent, sed tantummodo praesciebantur. Si vero etiam cum venerint quae praesciebantur esse ventura, nihil novi accidet scientiae Dei, sed manebit illa praescientia sicut erat etiam priusquam venirent quae praesciebantur, quomodo iam praescientia dicitur, quando non est rerum futurarum? Iam enim praesentia sunt quae futura cernebat et paulo post erunt praeterita. Praeteritarum autem rerum sicut praesentium nullo modo potest dici praescientia. Reditur ergo ad id, ut fiat rebus iam praesentibus scientia quae [204] iisdem rebus futuris erat praescientia. Et cum ea quae praescientia erat prius postea scientia fiat in Deo, admittit mutabilitatem et temporalis est, cum sit Deus, qui vere summeque est, nec ulla ex parte mutabilis nec ullo motu novitio temporalis. Placet igitur ut non dicamus praescientiam Dei sed tantummodo scientiam. Quaeramus et hoc quomodo. Non enim scientiam solemus dicere in nobis, nisi cum

sensa et intellecta memoria retinemus, cum meminimus aliquid sensisse nos vel intellexisse, ut id cum volumus recolamus. Quod si ita in Deo est, ut possit proprie dici : intellegit et intellexit, sentit et sensit, ammittit tempus et subrepat nihilo minus illa mutabilitas, quae longe a Dei substantia removenda est. Et tamen et scit Deus et praescit Deus ineffabili modo. Sic eum et penitet ineffabili modo. Cum enim scientia Dei longe distet ab humana scientia, ita ut irridenda sit comparatio, utraque tamen scientia vocatur. Et haec quidem humana talis est, ut de illa dicat Apostolus etiam : *Scientia destruetur*²⁵⁴, quod nullo modo recte de scientia Dei dici potest. Sic et ira hominis turbida est et non sine cruciatu animi, ira vero Dei de qua dicitur in Evangelio : *Sed ira Dei manet super eum*²⁵⁵, et Apostolus : *Revelatur enim ira Dei de caelo super omnem impietatem*²⁵⁶ illo in tranquillitate iugiter permanente in creatura subdita exercet ammirabili aequitate vindictam. Misericordia quoque hominis habet nonnullam cordis miseriam, unde etiam in latina lingua nomen accepit. Nam inde est etiam quod non solum gaudere cum gaudentibus, sed etiam flere cum flentibus hortatur Apostolus²⁵⁷. Quis autem sano capite dixerit ulla miseria tangi Deum, quem tamen ubique Scriptura

²⁵⁴ 1 Cor 13, 8.

²⁵⁵ Io 3, 36.

²⁵⁶ Rom 1, 18.

²⁵⁷ Cf. Rom 12, 15.

misericordem esse testatur? Ita zelum humanum non sine peste livoris intellegimus, zelantem vero [205] Deum non ita, sed eodem verbo non eodem modo.

3°. Longum est percurrere cetera, et sunt innumerabilia quibus ostenditur multa divina iisdem nominibus appellari quibus humana, cum incomparabili diversitate seiuncta sint. Nec tamen frustra eadem sunt rebus utrisque indita vocabula nisi quia haec cognita, quae in quotidiana consuetudine versantur et experimentis usitatoribus innotescunt, nonnullam ad intellegenda illa sublimia praebent viam. Cum enim dempsero de humana scientia mutabilitatem et transitus quosdam a cogitatione in cogitationem, cum recolimus ut cernamus animo quod in contuitu eius paulo ante non erat, atque ita de parte in partem crebris recordationibus transilimus, unde etiam ex parte dicit esse Apostolus nostram scientiam²⁵⁸: cum ergo haec cuncta detraxero et reliquero solam vivacitatem certae atque inconcussae veritatis una atque aeterna contemplatione cuncta lustrantis, immo non reliquero non enim habet hoc humana scientia, sed pro viribus cogitavero, insinuatur mihi utcumque scientia Dei. Quod tamen nomen ex eo quod sciendo aliquid non latet hominem potuit esse rei utrique commune. Quamquam et in ipsis hominibus solet discerni a sapientia

²⁵⁸ Cf. 1 Cor 13, 9.

scientia, ut etiam Apostolus dicit : *Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum*²⁵⁹. In Deo autem nimirum non sunt haec duo sed unum. Et in hominibus quidem ita discerni probabiliter solent, ut sapientia pertineat ad intellectum aeternorum, scientia vero ad ea quae sensibus corporis experimur. Sed licet alius aliam differentiam proferat, nisi tamen diversa essent, non sic ab Apostolo distinguerentur. Quod sane si ita est, ut nomen scientiae rebus quas per sensum corporis experimur deputandum sit ; nulla est omnino [206] scientia Dei ; non enim Deus per se ipsum ex corpore et animo constat sicut homo. Sed melius dicitur aliam esse scientiam Dei et non eiusdem generis, cuius ista est quae hominum dicitur ; sicut etiam id ipsum quod Deus dicitur longe aliud est, quam quemadmodum dictum est quod *stetit in synagoga deorum*²⁶⁰. Tamen ad non latere quoquo modo pertinet communicatio ipsa vocabuli. Sic etiam de ira hominis detraho turbulentum motum, ut remaneat vindictae vigor ; atque ita utcumque assurgo in notitiam illius quae appellatur ira Dei. Item de misericordia si auferas compassionem cum eo quem miseraris participatae miseriae et remaneat tranquilla bonitas subveniendi et a miseria liberandi, insinuatur misericordiae divinae qualiscumque

²⁵⁹ 1 Cor 12, 8.

²⁶⁰ Ps 81, 1.

cognitio. Zelum quoque Dei non repudiemus et aspernemur, cum scriptum invenimus ; sed auferamus de humano zelo pallidam tabem doloris et morbidam perturbationem animi, remaneatque illud solum iudicium quo corruptio castitatis impunita esse non sinitur, et assurgimus, ut incipiamus aliquo modo capere zelum Dei.

4°. Quapropter cum legimus etiam Deum dicentem : *Paenitet me*²⁶¹, consideremus quod esse soleat in hominibus opus paenitendi. Procul dubio reperitur voluntas mutandi, sed in homine cum dolore animi est ; reprehendit enim in se quod temere fecerat. Auferamus ergo ista quae de humana infirmitate atque ignorantia veniunt, et remaneat solum velle, ut non ita sit aliquid quemadmodum erat. Sic potest aliquantum intimari menti nostrae, qua regula intellegatur quod paenitet Deum. Cum enim paenitere dicitur, vult non esse aliquid, sicut fecerat ut esset. Sed tamen et cum ita esset, ita esse debebat ; et cum ita esse iam non sinitur, iam non debet esse ita, perpetuo quodam et [207] tranquillo aequitatis iudicio, quo Deus cuncta mutabilia incommutabili voluntate disponit.

5°. Sed quoniam praescientiam et scientiam cum laude solemus in hominibus appellare, iramque ipsam solet humanum genus in magnis potestatibus tremere potius quam reprehendere, congruenter putamus talia dici de Deo. Qui

²⁶¹ 1 Reg 15, 11.

autem zelat et quem aliquid paenitet, quoniam vel culpari solet vel in se culpam corrigere atque ideo cum reprehensione ista de hominibus dici, propterea movet, cum legimus esse aliquid in Deo eiusmodi. Sed illa Scriptura omnibus consulens propterea magis et ista ponit, ne illa quae placent sic intellegantur in Deo, quomodo consuerunt in hominibus intellegi. Per haec enim quae displicent, cum ea non audemus sic intellegere in Deo ut inveniuntur in homine, discimus etiam illa sic quaerere quae apta esse atque convenientia putabamus. Nam si propterea non est illud de Deo dicendum, quia in homine displicet non dicamus incommutabilem Deum, quia de hominibus cum reprehensione dictum est: *Non enim est illis commutatio*²⁶². Item sunt quaedam quae in homine laudabilia sunt, in Deo autem esse non possunt, sicut pudor, quod aetatum viridiorum magnum ornamentum est, sicut timor Dei; non enim tantum in veteribus Libris laudatur, sed Apostolus etiam dicit: *Perficietes sanctificationem in timore Dei*²⁶³, qui utique nullus in Deo est. Sicut ergo quaedam laudabilia hominum non recte dicuntur in Deo, sic quaedam culpabilia hominum recte intelleguntur in Deo, non ita ut in hominibus, sed vocabulis tantummodo communibus longe alia ratione et modo. Nam paulo post idem Samuel, cui dixerat Dominus:

²⁶² Ps 54, 20.

²⁶³ 2 Cor 7, 1.

*Paenitet me quod constituerim regem Saul*²⁶⁴, ipsi Sauli ait de Deo : *Quoniaun non est sicut homo, ut [208] paeniteat eum*²⁶⁵. Ubi videlicet satis ostendit, etiam cum dicit Deus : *Paenitet me*, non humano more accipiendum esse sicut iam quantum valuimus disputavimus.

QUÆSTIO III.

1°. Item quaeris, utrum spiritus immundus qui erat in pytonissa potuerit agere, ut Samuel a Saule videretur et loqueretur cum eo²⁶⁶. Sed multo maioris miraculi est, quod ipse satanas princeps immundorum omnium spirituum potuit loqui cum Deo et petere tentandum Iob iustissimum virum²⁶⁷, qui etiam Apostolos temtandos petit²⁶⁸. Aut si hoc ideo non habet difficilem quaestionem, quia per quam voluerit creaturam cui voluerit creaturae ubique praesens veritas loquitur, nec propterea magni meriti est cui loquitur Deus ; interest enim quid loquatur, quia et imperator cum multis innocentibus non loquitur, quibus providentissime consulit ad salutem, et cum multis nocentibus loquitur, quos iubet interfici, si ergo hinc propterea nulla quaestio est, nulla sit quaestio, quomodo etiam immundus spiritus cum

²⁶⁴ 1 Reg 15, 11.

²⁶⁵ 1 Reg 15, 29.

²⁶⁶ Cf. 1 Reg 28, 7-19.

²⁶⁷ Cf. Iob 1, 11.

²⁶⁸ Cf. Lc 22, 31.

anima sancti viri loqui potuerit. Omnibus enim sanctis Deus creator et sanctificator longe utique maior est. Quod si hoc movet, quod licuerit maligno spiritui excitare animam iusti et tamquam de abditis mortuorum receptaculis evocare, nonne magis mirandum est quod satanas ipsum Dominum assumpsit et constituit super pinnam templi²⁶⁹ ? Quolibet enim modo fecerit, ille etiam modus, quo Samueli factum est ut excitaretur, similiter latet, nisi forte quis dixerit faciliorem diabolo fuisse licentiam ad Dominum vivum unde voluit assumendum et ubi voluit constituendum quam ad Samuelis defuncti spiritum a suis sedibus excitandum. Quod si illud in Evangelio nos ideo non perturbat, quia Dominus voluit atque permisit nulla deminutione suae potestatis et divinitatis id fieri ; sicut ab [209] ipsis Iudaeis, quamquam perversis atque immundis et facta diaboli facientibus, et teneri se et vinciri et illudi et crucifigi atque interfici passus est, non est absurdum credere ex aliqua dispensatione divinae voluntatis permissum fuisse, ut non invitus nec dominante atque subiugante magica potentia, sed volens atque obtemperans occultae dispositioni Dei, quae pytonissam illam et Saulem latebat, consentiret spiritus Prophetae sancti se ostendi aspectibus regis divina eum sententia percussurus. Cur enim anima boni hominis, a malis vivis evocata si

²⁶⁹ Cf. Mt 4, 5.

venerit, amittere videatur dignitatem suam, cum et vivi plerumque boni vocati ad malos veniant et agant cum eis quod officium postulat aequitatis, servato atque inconcusso decore virtutis suae et illorum vitiis pro rerum praesentium vel usu vel necessitate tractatis ?

2°. Quamquam in hoc facto potest esse alius facilior exitus et expeditior intellectus, ut non vere spiritum Samuelis excitatum a requie sua credamus, sed aliquod phantasma et imaginariam illusionem diaboli machinationibus factam, quam propterea Scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines earum rerum nominibus appellari quarum imagines sunt ; sicut omnia quae pinguntur atque finguntur ex aliqua materie metalli aut ligni vel cuiusque rei aptae ad opera huiusmodi quaeque etiam videntur in somnis et omnes fere imagines earum rerum quarum imagines sunt appellari nominibus solent. Quis enim est qui hominem pictum dubitet vocare hominem ? Quando quidem et singulorum quorumque picturam cum aspiciamus, propria quoque nomina incunctanter adhibemus, velut cum intuentes tabulam aut parietem dicimus : Ille Cicero est, ille Sallustius, ille Achilles, ille Hector, hoc flumen Simois, illa Roma, cum aliud nihil sint quam pictae imagines. Unde Cherubim, cum sint caelestes [210] potestates, fictae tamen ex metallo, quod imperavit Deus, super Arcam Testamenti magnae rei significandae gratia, non aliud quam

Cherubim illa quoque figmenta vocitantur²⁷⁰. Item quisquis videt somnium non dicit : Vidi imaginem Augustini aut Simpliciani, sed : Vidi Augustinum aut Simplicianum, cum eo tempore, quo tale aliquid vidit, nos ignoraremus ; usque adeo manifestum est non ipsos homines sed imagines eorum videri. Et Pharaon spicas se dixit vidisse in somnis et boves²⁷¹, non spicarum aut boum imagines. Si igitur liquido constat nominibus earum rerum quarum imagines sunt easdem imagines appellari, non mirum est quod Scriptura dicit Samuelem visum, etiamsi forte imago Samuelis apparuit machinamento eius qui transfiguratur se velut angelum lucis et ministros suos velut ministros iustitiae²⁷².

3°. Iam vero si illud movet, quomodo et a maligno spiritu Sauli vera praedicta sunt, potest et illud mirum videri, quomodo daemones agnoverint Christum²⁷³, quem Iudaei non agnoscebant. Cum enim vult Deus etiam per infimos infernosque spiritus aliquem vera cognoscere, temporalia dumtaxat atque ad istam mortalitatem pertinentia, facile est et non incongruum, ut omnipotens et iustus ad eorum poenam quibus ista praedicuntur, ut malum quod eis impendet, antequam veniat, praenoscendo

²⁷⁰ Cf. Ex 25, 18.

²⁷¹ Cf. Gen 41, 17-28.

²⁷² Cf. 2 Cor 11, 14-15.

²⁷³ Cf. Mt 8, 29.

patiantur, occulto apparatu ministeriorum suorum etiam spiritibus talibus aliquid divinationis impertiat, ut quod audiunt ab angelis praenuntient hominibus. Tantum autem audiunt, quantum omnium Dominus atque moderator vel iubet vel sinit. Unde etiam spiritus pythionius in *Actibus Apostolorum* attestatur Paulo apostolo et evangelista esse conatur²⁷⁴. Miscent tamen isti fallacias, et verum quod nosse [211] potuerint non docendi magis quam decipiendi fine praenuntiant. Et forte hoc est quod, cum illa imago Samuelis Saulem praediceret moriturum²⁷⁵, dixit etiam secum futurum, quod utique falsum est. Magno quippe intervallo post mortem separari bonos a malis in Evangelio legimus, cum Dominus inter superbum illum divitem, cum iam apud inferos tormenta pateretur, et illum qui ad eius ianuam ulcerosus iacebat iam in requie constitutum magnum chaos interiectum esse testatur²⁷⁶. Aut si propterea Samuel Sauli dixit : *Mecum eris*²⁷⁷, ut non ad aequalitatem felicitatis, sed ad parem condicionem mortis referatur, quod uterque homo fuerit et uterque mori potuerit, iamque mortuus mortem vivo praenuntiabat. Perspicit, quantum opinor, prudentia tua secundum utrumque intellectum habere exitum

²⁷⁴ Cf. Act 16, 17.

²⁷⁵ Cf. 1 Reg 28, 19.

²⁷⁶ Cf. Lc 16, 26.

²⁷⁷ 1 Reg 28, 19.

illam lectionem qui non sit contra fidem, nisi forte profundiore et perplexiore inquisitione, quae vel virium mearum vel temporis excedit angustias, inveniatur ad liquidum vel posse vel non posse animam humanam, cum ex hac vita emigraverit, magicis carminibus evocatam vivorum apparere conspectibus etiam corporis lineamenta gestantem, ut non solum videri valeat sed et agnosci et si potest, utrum etiam iusti anima non quidem cogatur magicis sacris, sed dignetur ostendi occultioribus imperiis summae legis obtemperans, ut si fieri non posse claruerit, non uterque sensus in huius Scripturae tractatione atque expositione ammittatur, sed illo excluso imaginaria simulatio Samuelis diabolico ritu facta intellegatur. Sed quoniam, sive illud fieri possit sive non possit, tamen fallacia satanae atque imaginum simulandarum callida operatio decipiendis humanis sensibus multiformis invigilat, pedetentim quidem, ne inquisitionibus diligentioribus praescribamus, sed tamen potius existimemus tale aliquid [212] factum maligno pythonissae illius ministerio, quamdiu nobis aliquid amplius excogitare atque explicare non datur.

QUAESTIO IV.

Quod autem quaeris, quid sit quod scriptum est : *Intravit rex David et sedit ante Dominum*²⁷⁸, quid

²⁷⁸ 2 Reg 7, 18.

aliud intellegendum est, nisi quia sedit in conspectu Domini, sive ubi erat Arca Testamenti, per quam sacrator et commendator quaedam praesentia Domini accipi potest, sive quia oraturus sedit, quod non fit recte nisi in conspectu Dei, hoc est in intimis cordis? Potest enim et sic accipi quod dictum est *ante Dominum*: ubi nullus esset hominum qui audiret orantem. Sive ergo propter Arcam Testamenti sive propter secretum locum, quod remotus ab arbitris, sive propter intimum cordis, ubi erat orantis affectus, convenienter dictum est: *Sedit ante Dominum* nisi forte quod sedens oravit hoc movet, cum et sanctus Elias hoc fecerit, quando pluviam orando impetravit²⁷⁹. Quibus ammonemur exemplis non esse praescriptum, quomodo corpus constituatur ad orandum, dum animus Deo praesens peragat intentionem suam. Nam et stantes oramus, sicut scriptum est: *Publicanus autem de longinquo stabat*²⁸⁰, et fixis genibus, sicut in *Actibus Apostolorum* legimus²⁸¹, et sedentes, sicut ecce David et Elias. Nisi autem etiam iacentes oraremus, non scriptum esset in Psalmis: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, in lacrimis meis stratum meum rigabo*²⁸². Cum enim quisque orationem quaerit, collocat membra, sicut ei occurrerit accommodata pro

²⁷⁹ Cf. 3 Reg 18, 42-45.

²⁸⁰ Lc 18, 13.

²⁸¹ Cf. Act 7, 59; 20, 36.

²⁸² Ps 6, 7.

tempore positio corporis ad movendum animum. Cum autem non quaeritur sed infertur appetitus orandi, cum aliquid repente venit in mentem quo supplicandi moveatur affectus [213] gemitibus inenarrabilibus, quocumque modo invenerit hominem, non est utique differenda oratio, ut quaeramus quo secedamus aut ubi stemus aut ubi prosternamur. Gignit enim sibi mentis intentio solitudinem et saepe etiam obliviscitur, vel ad quam caeli partem vel in qua positione corporis membra illud tempus invenerit.

QUÆSTIO V.

In verbis autem beati Eliae quibus ait : *O Domine, testis huius viduae, cum qua ego inhabito apud ipsam, tu male fecisti, ut occideres filium eius*²⁸³, nihil moveret, si vera pronuntiatio servaretur. Vox est enim non credentis quod tam malefaceret Deus cum ea vidua, quae tam pie Prophetam susceperat eo praesertim tempore, quo ibi erat cui protulerat illa totum victum suum tam exiguum in tam magna et summa inopia. Ita ergo dictum est, ac si diceret : *O Domine, testis huius viduae, cum qua ego inhabito apud ipsam, tunc male fecisti, ut occideres filium eius ?*, ut subintellegatur quod utique Dominus testis cordis illius mulieris, ubi videbat quanta esset pietas, unde etiam Eliam ipse ad eam miserat, non malefaciendi causa mortificaverat filium eius, sed exhibendi miraculi ad gloriam

²⁸³ 3 Reg 17, 20.

nominis sui, qua tantum Prophetam et tunc viventibus et posteris commendaret sicut dicit Dominus non ad mortem mortuum esse Lazarum, sed ut glorificaretur Deus in Filio suo²⁸⁴; et ideo consequentia probant. Ex ipsa enim fiducia qua credidit Elias non ad hoc illud contigisse, ut acerbo luctu hospita eius affligeretur, sed potius ad hoc factum, ut Deus magnificentius ostenderet viduae, qualem Dei famulum suscepisset, sequitur Scriptura et dicit: *Et insufflavit puero ter et invocavit Dominum et dixit: Domine Deus meus, revertatur nunc anima pueri huius in eum. Et factum est sic*²⁸⁵. Haec ergo deprecatio, qua [214] petit Elias tam breviter et tam fidenter ut resurgat puer, satis indicat, quo affectu dicta sint superiora. Et ipsa mulier ostendit ad hoc mortificatum fuisse filium suum, ad quod Elias factum esse praesumpserat, cum illa verba non confirmando sed renuendo enuntiaverat. Cum enim vivum recepisset filium suum, ait: *Ecce, cognovi quoniam homo Dei es tu, et verbum Domini in ore tuo certissimum*²⁸⁶. Multa sunt autem in Scripturis quae, nisi illo modo pronuntientur, in contrariam sententiam recidunt, sicuti est: *Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui iustificat*²⁸⁷. Si quasi confirmans respondeas, vides quanta perversitas

²⁸⁴ Cf. Io 11, 4.

²⁸⁵ 3 Reg 17, 21-22.

²⁸⁶ 3 Reg 17, 24.

²⁸⁷ Rom 8, 33.

oriatur. Sic ergo pronuntiandum est, ac si diceretur : Deusne qui iustificat ?, ut subaudiatur : non utique. Ac per hoc apertam puto esse illam Eliae sententiam, quam non servata pronuntiatio faciebat obscuram.

QUÆSTIO VI.

De spiritu vero mendacii per quem deceptus est Achab²⁸⁸ hoc intellegimus, quod iam superius satis aperteque tractatum arbitror : Deum scilicet omnipotentem et iustum distributorem poenarum praemiorumque pro meritis non solum bonis et sanctis ministris uti ad opera congrua, sed etiam malis ad opera digna, cum illi pro sua perversa cupiditate nocere appetant, sinantur autem tantum, quantum ille iudicat qui omnia in mensura et numero et pondere disponit²⁸⁹. Dixit hoc autem Micheas propheta, quomodo sibi fuerit demonstratum. Occulta enim res et nimis secreta ita demonstratur prophetis, sicut potest capere sensus humanus, cum etiam rerum imaginibus in revelatione tamquam verbis instruitur. Nam quomodo Deus haec agat ubique praesens et ubique totus ac semper praesens, et quomodo eius simplicem et incommutabilem aeternamque veritatem consulant sancti angeli omnesque ab eodem Deo [215] creati sublimes et mundissimi spiritus, atque id quod in eo

²⁸⁸ Cf. 3 Reg 22, 20-23.

²⁸⁹ Cf. Sap 11, 21.

sempiternae iustitiae videntur pro congruentia rerum inferiorum temporaliter peragant, quomodo etiam lapsi spiritus, qui in veritate non steterunt, propter immunditiam et infirmitatem concupiscentiarum et poenarum suarum non valentes praesentem intrinsecus contueri et consulere veritatem, signa forinsecus per creaturam expectent, eisque moveantur sive ad faciendum aliquid, sive ad non faciendum ; quoque modo cogantur aeterna lege, qua universitas regitur, vincti atque constricti vel sinentem Deum operiri vel cedere iubenti, et complecti arduum et explicare longissimum est.

Vereor autem, ne ista ipsa quae dicta sunt a me et non satisfecerint expectationi et taedio fuerint gravitati tuae, quando quidem cum tu ex omnibus quae interrogasti unum a me libellum mitti velles, ego duos libros eosdemque longissimos misi et fortasse quaestionibus tuis nequaquam diligenter expediteque respondi. Quamobrem preces tuas pro erratis meis multas et assiduas peto fieri. Sententiam vero de hoc opere etiam brevissimam sed gravissimam flagito ; et dum sit verissima, severissimam non recuso.